

Gregor Anikó, Csányi Gergely és Dész Fanni

„Pest megér egy testet”

A magyarországi pornóipar a *hosszú kilencvenes években*
mint a világgazdaságba való reintegráció egy patriarchális formája

Absztrakt: Tanulmányunkban két fő kérdésre keressük a választ. Egyrészt arra, hogy mely előzmények és körülmények befolyásolták a magyarországi pornóipar kiépülését a „hosszú kilencvenes években”. Másrészt arra, hogy e folyamat hogyan képezte részét gazdaságilag és kulturálisan Magyarország 1970-es évektől kezdődő világgazdasági reintegrációjának. A kutatás korabeli sajtóbeszámolóit, iparági vagy az iparágra rálátó szereplőkkel folytatott félig strukturált interjúkat, egykori iparági szereplők önéletrajzi könyveit alapján, valamint a fellelhető szociológiai, történeti és politikai gazdaságtani szakirodalom integratív újraolvasásával világszisztéma-elméleti keretben vizsgálja a szexlapkiadásból és pornófilmgyártásból álló pornóipar mechanizmusait. Magyarország a régió országai közül már az államszocializmus alatt is az egyik legliberálisabb társadalom- és gazdaságpolitikát folytatva, valamint infrastrukturális ellátottságát és a fellelhető technikai szakértelmet tekintve megkönnyítette a nemzetközi tőke beáramlását. A reklámpari szabályozások lazulása révén a szexualizált női testtel való reklámozás bevett volt és a Kádár-kor vizuális kultúrájában a szexualizált női test látványa egyre megszokottabbá vált, a szexuálisan kizsákmányolt nő figurája pedig leválasztásra került a felemás női emancipáció témájáról. A rendszerváltás idején kialakuló egzisztenciális válság és az átörökölt, társadalmi osztálypozíciókba sűrűsödő hátrányok nők tömegeit tették kiszolgáltatottá a felfutó pornóipar számára. Ezzel párhuzamosan a pornóról szóló mainstream diskurzusok a pornó jelenlétét a liberális demokrácia indikátorként, valamint legitim üzleti vállalkozásként tartották számon, jelentősebb ellendiskurzus hiányában pedig ezzel igazolását adták az iparszerű működésnek.

Kulcsszavak: pornóipar, rendszerváltás, morális geopolitika, genderviszonyok

*Nézze, a pornóiparban a tőke racionálisan működik, mint bárhol máshol.
Oda megy, ahol olcsó munkaerőt talál, amely jó minőséggel párosul.¹*
(Kati, pornószerelő)

Bevezetés

1990 tavaszán egy feltörekvő magyar vállalkozó, akinek kétes hírű fotómodell-gmk-járól és tanfolyamáról már az 1980-as években is cikkeztek a lapok, egy akkor még meglehetősen szokatlan módon, nemzetközi sajtótájékoztató keretében tudatta a világgal, feltett szándéka, hogy a vasfüggöny leomlását követően Magyarországot prostitúcióval és pornográf magazinok kiadásával feltegye a nemzetközi szexipar-turisztikai térképre, és Budapestből „Kelet-Európa Bangkokja” legyen. Az eseményről beszámoló Reuters tudósítását több nemzetközi napilap is átvette,² a szlogen megalkotása és elterjesztése pedig olyan jól sikerült, hogy azóta a hazai és nemzetközi sajtón túl a pornóiparral foglalkozó szakirodalmakban is rendszerint előkerül ez a megnevezés (például Drakulić 1993a, idézi Ghodsee 2018). Bár összetett jelenségeket egyetlen indikátorral csak korlátozottan lehet jellemezni, Magyarország pornóipari súlyát jól illusztrálja az a tény, hogy a két legnagyobb pornófilm-adatbázis³ filmszereplőadatai alapján a 10 000 lakosra jutó szereplők arányát tekintve Csehország, Magyarország és az Egyesült Államok a top 3 ország, ebből az első kettő váltakozó sorrendben vezet az említett listákat.⁴

Tanulmányunkban két fő kérdésre keressük a választ. Egyrészt arra, hogy mely előzmények és körülmények befolyásolták a magyarországi pornóipar kiépülését a „hosszú kilencvenes években”, azaz a rendszerváltást megelőző években, valamint az azt követő bő egy évtizedben. Továbbá arra, hogy e folyamat az 1970-es évektől kezdődően hogyan képezte részét gazdaságilag és kulturálisan Magyarország világgazdasági reintegrációjának.

Ahogy azt majd bemutatjuk, az eddigi pornóiparral⁵ kapcsolatos munkák alapvetően vagy nemzetállami keretben maradtak (például Anderson 2011; Bronstein 2011; MacRea 2003; Szoverfy és Slade 2005; Žikić 2010), vagy két ország összevetésére korlátozódtak (például Arnberg és Marklund 2016), vagy pedig nagyobb transznacionális területet vizsgáltak ugyan, de nem elemezték az országok közti viszonyokat (pl. Baer 1996). Megközelítésünk szerint az a folyamat, ahogyan Magyarország az 1970-es évektől kezdve fokozatosan

1 *Kurír* (1996. április 29. 5. o.).

2 Lásd például: *Arab Times* (1990. május 26.).

3 www.adultfilmdatabase.com és www.iafd.com

4 Sajat számítás alapján kalkulálva 2020. április 17-én. Az adatbázisok azokat a filmeket tartalmazzák, amelyek forgalomba kerültek és amelyek a pornóipar számára láthatóak. Ezek az adatbázisok ezért jellemzően nem gyűjtik azokat a filmeket vagy felvett jeleneteket, amelyek nem kerülnek kiadásra vagy kereskedelmi forgalomba, esetleg közvetlenül valamilyen pornómegosztó oldalra töltik fel őket. Éppen ezért ezek a kalkulációk csupán az ipar látható részére vonatkozóan szolgálhatnak eligazításként.

5 Anélkül, hogy a pornó definíciójával kapcsolatos mélyebb fejtegetésekbe vagy elméleti vitákba, az eltérő diszciplináris alapokon nyugvó megközelítésekbe belemennénk, ahhoz, hogy a pornóiparral kapcsolatos vizsgálódásokba belefoghassunk, szükséges röviden azt definiálnunk, hogy mit értünk pornográfia alatt. Itt Rea (2001) definícióját tartjuk a legprecízebbnek, aki a befogadó oldala felől építi fel a meghatározását, és az azzal kapcsolatba lépő személy (fogyasztó vagy befogadó) szemszögéből pornográfának tekint minden olyan kommunikatív tartalommal bíró anyagot, amelyet szexuális izgatás vagy kielégülés, nem pedig a legfelületesebb értelmében vett intimitás elősegítése céljából állítanak elő és használnak, és amelyet a célközönség többsége is pornográfának tart.

reintegrálódott a világgazdaságba, nemcsak azokban az iparágakban azonosítható, amelyeket az eddigi munkák már feltártak, hanem a hazai pornóipar kialakulását övező gazdasági-társadalmi struktúrák dinamikáját elemezve is tetten érhető. Korabeli sajtóanyagokból, különféle, az iparágról különféle pozíciókból tudással rendelkező személyekkel folytatott interjúkból és háttérbeszélgetésekből, valamint az iparág fontosabb szereplőinek önéletrajzi munkáiból kiindulva azonosítjuk azokat a főbb faktorokat, melyek alkalmassá tették Magyarországot arra, hogy a pornóipar pont itt tudott virágozni a kelet-európai országok közül a rendszerváltást követő években.

A pornifikáció jelensége és értelmezése politikai gazdaságtani keretben

Azt a jelenséget, amelynek során a pornó kilép a rejtett és sok esetben hivatalosan is tiltott szubkultúrajellegéből és a populáris kultúra területére beszivároghva láthatóbbá és normaalkotó erejűvé válik, a szakirodalom *pornifikációnak* nevezi (Paul 2005: 11; Paasonen, Nikunen és Saarenmaa 2007). Az ezzel foglalkozók a pornifikációt alapvetően kulturális folyamatként közelítik meg, melynek fő jellemzője, hogy a mainstream kultúrába beszivárgó pornográfia a meglévő testi, szexuális normákat, az ehhez kapcsolódó írott és íratlan szabályokat erőteljesen átalakítja. Befogadói oldalról a pornifikáció egyfajta társadalmi és kulturális észlelési folyamatot is jelöl (Smith 2010: 105), amelynek jó példája az a kollektív érzet, hogy a pornó mindent előnt és a pornó mindenhol jelen van. A szexualitással és azon belül is a pornóval kapcsolatos szabályozottságot a prüd, szemellenzős, maradi, tradicionális társadalmakhoz, míg a szexuális szabadságot és a pornó jelenlétét szabadon engedő normákat a „fejlett” társadalmakhoz rendelő pornifikációs diskurzus a társadalomfejlődés pozitív indikátoraként legitimálja annak jelenlétét.

A pornifikációval foglalkozó eddigi szakirodalmak a jelenséget alapvetően kulturális keretben értelmezték és kultúraelméleti, médiaelméleti keretekben közelítették meg (lásd pl. Lasén és Garcia 2014; Anderson 2011; Mulholland 2013). Ám ahogyan a pornó sem csak médiakulturális jelenség, hanem globális tömegtermelési üzlet- és iparág (Bakker és Taalas 2007), úgy a pornifikáció jelensége mögötti politikai-gazdasági folyamatok sem hagyhatók figyelmen kívül. A fogalmat elsőként részletesen bemutató szerzők is kiemelik, hogy a pornó és „nem pornó” közti határvonal elmosódásának jelenségét megragadó pornifikáció globális előretöréséért a pornóhoz való hozzáférést biztosító különféle technológiai fejlődés, a médiaipar működési logikája, a pornó körüli szabályozások változásai, a médiát szabályozó különböző közpolitikák, sajtótörvények alakulása, valamint a pornó divatossá válása tehetők felelőssé (Paasonen, Nikunen és Saarenmaa 2007).

Ahogyan arra Paasonen, Nikunen és Saarenmaa (2007: 18) is utalnak a pornifikáció fogalmát bevezető cikkükben, a pornóval kapcsolatos kutatások elmúlt évtizedekben tapasztalható konjunktúrája⁶ ellenére bizonyos területek továbbra is alulkutatottak – idetartoznak

6 Ezen a ponton utalunk arra, hogy az említett időszakban az angolszász kultúrtudományokon belül önálló területet hasított ki magának és azóta is prosperál a *porn studies* (pornótanulmányok), amelyek az 1980-as, 1990-es évekbeli megjelenését (Ryberg 2012: 35) önmagában lehetséges a pornifikáció tudományos területen való megvalósulásaként tekinteni. Mind a pornótanulmányoknak, mind a posztfeminista és queer kultúrtudományos pornókutatásoknak nem csak a népszerűsége nő, hanem az ezzel kapcsolatos tudományos és feminista-aktivista viták is jelentősek, melyeknek részletes bemutatásától – tekintve, hogy kutatásunk fókuszán kívül esik – eltekintünk (áttekintésért lásd pl. Paasonen, Nikunen és Saarenmaa 2007: 16–18; illetve Smith 2014).

például a pornógyártás gyakorlatai vagy a pornó fogadtatása. Eddig egyetlen korábbi irodalom sem vizsgálta azt, hogy egy félperifériás helyzetben lévő ország kulturális életében miként szolgálta a pornifikáció az ország kapitalista reintegrációjának pornóipari szegmensét. Ez alapján a tanulmány fókuszában nem a különböző pornográf kulturális termékek esztétikai vagy médiaelemzése, a pornóban megjelenített gyakorlatok elemzése, a pornóval kapcsolatos tudományos viták bemutatása vagy a pornófogyasztás társadalompszichológiai hatásai állnak, hanem az, ahogy a különböző viszonyok (férfi-nő, centrum-periféria, tőke-munka, alsó és felső osztályok) és a pornóval kapcsolatos korabeli nyilvános diskurzusokban is tetten érhető strukturális dinamikák mentén a pornóipar kiépült és átszerveződött Magyarországon.

A kutatás empirikus anyaga

Kutatásunk során a kvalitatív kutatások érvényességét növelő különféle triangulációs technikákat alkalmaztunk, melynek keretében többféle forrásanyaggal dolgoztunk, és azokon belül is figyeltünk arra, hogy minél heterogénebb forrásokat használjunk. Mivel a pornifikáció folyamata nagyrészt a nyilvánosságban vagy a nyilvánosság előtt zajlik, ezért elemzésünk során támaszkodtunk a korabeli sajtóforrásokra. Az 1985–1999 közötti időszakra elsődlegesen az Arcanum adatbázisban végeztünk keresést (pornó, porno* kulcsszavakkal). Közel háromezer találatot néztünk végig, ebből közel 200 cikk bizonyult a kutatásunk szempontjából relevánsnak, azaz a hazai szexiparral, azon belül a pornóiparral kapcsolatban tartalmazott információt. A cikkek jelentős része korabeli országos napi vagy hetilapokból származott, továbbá megyei napilapokban is jelentek meg érdemi tartalmak. A cikkek egy része egyfajta helyzetképet, helyzetjelentést nyújtott a pornóipar jellemzőiről, másik része hazai és külföldi producerekkel, kiadókkal, szereplőkkel készített interjúkból állt. Továbbá rendezvényekről (film- vagy lapszámbejelentőkről, expókról, vásárokról) való beszámolók is megjelentek, és viszonylag gyakori volt, hogy más országok pornóhelyzetéről is publikáltak az újságírók cikkeket. Ezeket a forrásokat elsősorban a pornóval kapcsolatos korabeli diskurzusok rekonstrukciós elemzéséhez használtuk fel, így főként arra voltunk kíváncsiak, hogy ezeken a cikkeken keresztül hogyan reprezentálódott a korabeli pornóipar. Az elérhető cikkekből továbbá információkat gyűjtöttünk a pornó iparágyszerű működésével kapcsolatban is.

A sajtócikkek mellett kilenc félig strukturált interjút készítettünk. Az interjúalanyok kiválasztása során is arra törekedtünk, hogy minél több nézőpontból rálássunk a hazai pornóipar működésére. Két egykori rendezővel és producerrel, akik közül egyikük modellek közvetítésével is foglalkozott ügynökként, egy ma is aktív és egy egykori szexlapkiadóval és szerkesztővel, egy erotikus magazin egykori főszerkesztőjével, egy a rendszerváltás idején aktív fotóssal, egy a magyar filmipar bizonyos ágait közelről ismerő szakemberrel, a különféle pornográf termékbemutatók eseményeiről egy korabeli napilapban rendszeresen beszámoló újságíróval, valamint olyan politikussal is interjúztunk, aki fellépett a pornóipar ellen, illetve megpróbált befolyással lenni az ipar szabályozására. Az interjúk között volt, amelynek szövegéből teljes egészében idézhettünk, volt, amelynek egyes részeit az interjúalany kérésére vagy etikai okokból nem használtuk fel közvetlenül, és volt, amely az interjúalany kérésére teljes egészében háttérbeszélgetésként funkcionált, melynek leiratából emiatt egyáltalán nem közlünk részleteket a tanulmányban.

Ezek mellett forrásként használtuk fel a hazai pornóipar fontosabb és nevesebb szereplőinek önéletrajzi könyveit is, amelyekben – forráskritika gyakorlása mellett – arra vonatkozóan kerestünk információt, hogy milyen háttérből származtak a szereplők, valamint, hogy visszaemlékezéseikben hogyan jelenik meg a pornóipar nemzetköziesedése, ők ebből mit láthattak és mit tapasztalhattak. Ennek keretében dolgoztuk fel Kovács „Kovi” István, Staller Ilona „Cicciolina”, Vad Katalin „Michelle Wild”, Aranyi Mariann „Maya Gold” köteteit. Ugyancsak forrásként tekintettünk Havas Henrik kétkötetes, a hazai pornóiparról szóló munkájára. Az írott forrásokat kiegészítették a különféle elérhető egykori vagy nem régi, de visszatekintést tartalmazó interjúk is.⁷

A nemzetközi integráció, az árverseny és az állami szabályozás szerepe a globális pornóiparban

A következőkben röviden áttekintjük a nemzetközi integráció, az árverseny és az állami szabályozás szerepét a globális pornóiparban, koncentrálna az amerikai és nyugat-, valamint észak-európai központokra, melyekhez a magyar pornóipar a kilencvenes években kapcsolódott. A második világháborút követően az amerikai hazatérő katonák zsebeiben ott lapultak az Európában és Ázsiában szerzett különféle pornóképek, és az 1940-es évek végére az USA-ban tömegesen kezdtek megjelenni a nyomtatott szexkönyvek és magazinok (D’Emilio és Freedman 2012). Emellett a feminizmus második hulláma, a beat- és a hippimozgalom mozgalmi követeléseik között fontos szerepet játszottak a reprodukív jogokhoz, a fogamzásgátláshoz és a szexuális szabadsághoz kötődő követelések. A centrumországokban tapasztalható gazdasági fellendülés és a fogyasztói modell kiteljesedésének részeként e tendenciákat a tőkés egy csoportja az 1950-es években adaptálta a fordista tömegtermeléshez és új szintre léptette.⁸ Ezekből a legikonikusabb és egyik legfontosabb szexipari termék az 1953-ban alapított és 1971-ben a tőzsdére lépő *Playboy Magazin* volt. A *Playboy* volt az első egy olyan máig virágzó termék az iparágban, ami a meztelen, nyíltan szexualizált női testet tömeggyártásban értékesítette. Innentől az eroticizált női test nem csak a reklám részeként járult hozzá a tömeggyártásból származó profithoz, hanem maga lett a termék. Mindezek a változások komoly szabályozási kérdéseket is felvetettek, amelyek végül a lazítás irányába mozdultak el. Az USA-ban az 1957-es Roth vs. USA ügy indoklásában jelent meg először az a gyakorlat, miszerint a szólásszabadságra hivatkozva a Legfelsőbb Bíróság nagyon leszűkítetten értelmezte a közszeméremértő tartalom fogalmát, ezzel nagyobb teret engedve az akár szexuálisan explicit tartalmak nyilvánosságban való szabad megjelenésének (Esoffier 2014: 209–210).

Az 1970-es évek dupla olajárrobbanása után az amerikai hegemonia hosszú lejtmenete kezdődött meg (Brenner 2006). A finanszírozás időszak a reálgazdasági befektetési lehetőségek beszűkülésével járt. Az első modern amerikai *hardcore*⁹ pornófilm, a *Deep Throat*

7 A sajtócikkeket, az interjúkat, valamint az önéletrajzi és riportkönyvekből készült jegyzeteket 138 végső kód segítségével szegmentáltuk és elemeztük, melyet a MAXQDA 2018 kvalitatív elemzőszoftver segítségével végeztük el.

8 Hogy a pornóipar első tőkeinjekciói mennyiben köthetők a prostitúcióhoz és a szervezett bűnözéshez, itt nincs hely tárgyalni. Bővebben lásd például Jeffreys (2009: 62–85).

9 A *hardcore* megnevezés azokra a pornográf felvételekre utal, melyekben cenzúrázatlanul látszik a közösülés.

1972-es megjelenése után¹⁰ – kezdetben a szervezett bűnözéshez kapcsolódó tőke bevonásával – a pornófilmipar új reálgazdasági befektetési lehetőségként olyan iparaggá vált tőkések egy csoportja számára a beszűkült profittérben, mely a 2000-es évekre – becslések szerint – több tízmilliárd dollár értéket képvisel (Jeffreys 2009). Ehhez a szabályozás további lazulása is hozzájárult az Egyesült Államokban: az 1972-es Miller vs. USA ügy indoklása a közszeméremérséértő tartalmak előállításának és árusításának állami szabályozásánál lehetővé tette a helyi közösségi mérce és értékek figyelembevételét. Azaz ugyanazt a produktumot az egyik államban engedélyezhették, míg egy másikban, amely kevésbé volt megengedő az ilyen tartalmakkal szemben, nem. Ez a gyártásnak és a forgalmazásnak a megengedőbb államokba való koncentrálódását vonta maga után. Ugyanez az indoklás erősítette meg azt a korábbi gyakorlatot, hogy ha valaki bizonyítani tudta, hogy a termék érdemben rendelkezik valamilyen irodalmi, művészi, politikai vagy tudományos tartalommal, az nem volt betiltható.

A részben a maffia által finanszírozott ipar kapcsolatba lépett a szólásszabadság-aktivistákkal, és kifejtett lobbistát hozott létre az iparág politikai védelmére. Ugyan az 1980-as években jelentős antipornó-mozgalom szerveződött, de alapvetően kudarcos mozgalmi törekvésekkel. A szexháborúként (*sex war*) ismert időszakban aktív és az erőszakellenes gyökerekkel bíró mozgalom két legismertebb, de korántsem egyedüli figurája (Bronstein 2011), Andrea Dworkin és Catharine MacKinnon (lásd MacKinnon és Dworkin 1997) által kidolgozott törvényjavaslatok értelmében a nők perelni tudták volna a pornótőkéseket akkor is, ha közvetett káruk származik a pornográfiából, de az antipornó-mozgalom végül – ellentétben az amerikai antiprostitúciós mozgalommal – nem járt sikerrel. A pornóipari lobbisták úgy érvelték, hogy a pornó egyrésztől a beszéd egy formája, melyet védenek a szólásszabadság védelmére irányuló amerikai alkotmányos elvek, másrésztől a kultúra egy formája: a pornográfiát a népszerű kultúrában a szórakoztató-, sport-, zene- és divatiparban normalizálták. Emellett akkorra a dohányipari lobbisták tapasztalatait felhasználva az ipar úgy is harcolt saját elfogadtatása érdekében, hogy karitatív kampányokat szervezett az óvszerhasználat vagy az AIDS megelőzése érdekében (Jeffreys 2005, 2009). Részben ennek hatására az Egyesült Államokban az 1990-es években még tovább lazult a szabályozás, gyakorlatilag egy számjegyre csökkent a közszeméremérséértő tartalmak miatti szövetségi vizsgálatok száma, központi elvvé vált, hogy a sértő tartalmaktól az embereknek maguknak kell óvniuk magukat (Jeffreys 2009: 71). A progresszív tendenciák tőkés-patriarchális kihasználásának jó példája, hogy a *Playboy Magazin* volt az egyik élharcosa a fogamzásgátlás és a reprodukív jogok népszerűsítésének – méghozzá nem a nők függetlenségének érdekében, hanem sokkal inkább azért, hogy a *Playboy* klubokban magukat szexszel jutalmazó üzletemberek „szórakozásának” minél kevésbé legyen „biológiai-jogi következménye”. A VHS-technológia elterjedésével és a pornóipari lobbisták sikeres megszervezésével a „neoliberális” kapitalizmus tőkefelhalmozási rezsimjében az ipar annak az ideológiának a segítségével tudott felívelni, mely szerint a pornó a nyugati kultúrának egy olyan része, amely a magánszférába tartozik, és fogyasztását megilleti a magánszféra és a szólásszabadság védelme.

Ugyanakkor a pornóipart a mai napig meghatározza, hogy az 1970-es évek túltermelési válsága utáni globális átrendeződés során, az amerikai hegemonia „hosszú lejtmenetében”

10 A VHS-technológia volt az az innováció, amely a nők szexuális kihasználását az utcáról, a klubokból és egyéb nyilvános helyekről a polgári háztartás szférájába, tehát a magánszférába helyezte. Ez jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy az antipornó-mozgalmak hagyományosan jóval kisebb sikereket tudtak elérni, mint az antiprostitúciós mozgalmak.

vált globális iparaggá. Ezt az időszakot a fordista tömegtermelés miatt kialakult „negatív” összegű nemzetközi gazdasági integráció, illetve versengő világkereskedelmi helyzet jellemezte. Az iparosító országok próbáltak minél inkább a világpiacra termelni a beszükkült hazai piacok helyett (Éber et al. 2019: 37). A pornóiparban is hamar nemzetközi verseny alakult ki a különböző világpiaci pozíciókért, noha a pornóipar gazdaságtörténetének nem volt olyan szakasza, melyet ne dominált volna túlnyomórészt az Egyesült Államok. Az Egyesült Államokon kívül jelentős pornóipar alakult ki Ausztráliában, Kanadában, Latin-Amerikában (főleg Braziliában), Kelet-Ázsiában (főleg Japánban) és Európában is, noha jelentős különbségek vannak abban, hogy a megtermelt profit mekkora része származik a gyártásból és mekkora az értékesítésből (Sarikakis és Shaikat 2008: 107). Az európai gyártási szegmens súlyát jól mutatja az a 2001-es adat, mely szerint az európai országokban összesen körülbelül 1200 pornófilm készült az évben,¹¹ míg az Egyesült Államokban körülbelül 11 000 (Szoferfy és Slade 2005: 175).

Az 1970-es évek utáni nullösszegű játékkal jellemezhető, kompetitív világpiac, a felgyorsult ütemű nemzetközi gazdasági integráció (globalizáció) és az európai és amerikai szabályozási különbségek szignifikáns hatással voltak a pornó tartalmára is. Az 1970-es évektől a mai napig megfigyelhető a pornó diverzifikációja, a különböző kategóriák vagy stílusok létrejötte és megszilárdulása, amely mintázatokra egyértelműen hatott a globalizáció és az árverseny. A párbeszédet legfeljebb minimálisan tartalmazó *gonzo* formátumú filmekben például – a játékfilmszerű pornófilmekkel ellentétben – a filmben szereplő szexjeleneteket nem köti össze narratíva, inkább csak díszlet vagy pár látványos átvezető show-elem képezi a kapcsolatot. Ráadásul ezeket a filmeket – párbeszédék híján vagy minimális párbeszédrel – nem kell, vagy nagyon olcsón lehet szinkronizálni, így könnyebben és olcsóbban tudnak belépni a nemzetközi versenyben a különböző nemzeti piacokra, másrésről az átvezető részek minimalizálásával időt és pénzt lehet spórolni a forgatáskor. Mivel a piaci versenyben a *gonzo* formátumot nem lehet magával a történettel promotálni, így a megkülönböztetés egyetlen eszköze a szereplők lesznek, vagyis a formátum a sztárkultusz megerősödéséhez is vezet. A kiemelkedő „pornósztárok” és „sztár pornórendező” eszközeivé válnak annak, hogy a filmek eladhatóvá váljanak az agresszív és telített versenykörnyezetben. Ahogy azt majd látni fogjuk, ez a formátum, amelyen keresztül könnyebb volt a világ pornóipari vérkeringésébe bekapcsolódni, különösen elterjedté vált a magyarországi gyártásban.

Az alapvetően az Egyesült Államok által dominált pornóiparban az európai ipari szegmens stratégiája mind a *gonzo*, mind a játékfilmszerű pornófilmek műfajának megváltoztatása volt. A 2000-es években az Egyesült Államokban az évi körülbelül 11 000 filmből mindössze átlagosan 2000 játékfilmjellegű film készült, a fennmaradó 9000 *gonzo* formátumú volt. Ehhez képest az európai ipar nagy számban gyártott játékfilmformátumú pornófilmeket, és a *gonzo* filmek is jellemzően kidolgozottabbak voltak, mint egy fragmentáltabb játékfilmjellegű pornófilm (Szoferfy és Slade 2005: 186–187).

Ahogy az Egyesült Államokban, úgy az Európai Unióban sincs olyan törvény vagy direktíva, amely korlátozná a felnőttek részvételével készülő pornográf termékeket (Baer 1996: 56). Az egykori Európai Gazdasági Közösség (EGK) keretein belül született direktívák a pornográf termékeket (film, videó, kép) alapvetően kereskedelmi termékként és áruként kezelték, és azok szabad kereskedelmét kívánták ezzel elősegíteni (MacRae 2003: 329–330). Ezt több,

11 Ebből több száz Magyarországon.

az 1970-es és az 1980-as években született európai bírósági (EB) ítélet is megerősítette. Egy 1989-es EB-döntés például kimondta, hogy a közösségen belül egy-egy ország nem korlátozhatja a szexuális áruk importját, ha azokkal egyébként a belső piacon nem tiltott kereskedni (Shaw, Hunt és Wallace 2007: 120). Az Emberi Jogok Európai Bíróságához (EJEB) benyújtott, a felnőtt pornográf termékekkel kapcsolatos jogsértési ügyek áttekintéséből pedig az derül ki, hogy a bíróság rendszerint helybenhagyja a tagállami bíróság döntését (Johnson 2014). A transznacionális ipar szempontjából központi szerepe van tehát annak, hogy az egyes nemzetállamok hogyan szabályozzák a pornográf tartalmakat területükön belül.

Mindez egymástól igen eltérő gyakorlatokat hozott létre Észak-, Dél- és Nyugat-Európában. Olaszországban például tilos volt a pornográfia létrehozása és terjesztése is. Az 1990-es évektől viszont a törvény megengedőbb értelmezését vezették be, mely a teljes tiltás helyett arra irányult, hogy azokat az állampolgárokat védje, akik nem akartak pornográfiával találkozni. Viszont a megengedőbb törvényértelmezéssel egy időben Olaszország drasztikus korlátozásokat vezetett be¹² a nem EGK-ból érkező munkavállalókkal szemben, és ez arra készítetett jó pár olasz producert és ügynököt, hogy beutaztatás helyett oda vigye a vállalkozását, azaz oda helyezze ki a gyártást, ahol a nem EGK-beli modellek találhatóak.¹³

Az olasz példával szemben Svédország már az 1960-as években kifejezetten exportra termelte a pornográf tartalmakat, az Amerikában fellelhető, pult alól árusított pornomagazinok többsége például onnan származott¹⁴ (Arnberg és Marklund 2016: 191), és kifejezetten agresszív svéd beáramlásról szóltak a nyugatnémet híradások is (Person 2015: 114). Azok a Svédországhoz hasonló európai országok, melyek nem szabályozták a pornográfia előállítását, jellemzően az extrémítással vagy durvasággal tudtak versenyezni a nagyobb amerikai iparral. Mivel az Egyesült Államokban egyébként sem volt jellemző a különböző extrémítások vagy perverzítások bemutatása a pornófilmekben, és a legtöbb államban ezt a szabályozás sem engedte meg, így a „durvaság” vagy extrémítás európai jellegzetességgé vált. Például az amerikai filmekben csak akkor lett általános az anális szex, amikor az európai filmek nagy számban jelentek meg az amerikai piacon. Az európai filmek olyan stratégiával tudtak betörni az amerikai piacra, hogy az amerikai filmekre nem jellemző, az amerikai mércéhez durva vagy bizarr jeleneteket tartalmaztak: anális szex, DP¹⁵, kötözéses vagy bilincses szexjelenetek, illetve az olyan jelenetek, amelyekben a DP és az orális szex szimultán történik, vizeletürítéssel együtt járó szexjelenetek vagy állatokkal történő közösülés (Szoferfy és Slade 2005: 187). Az erős piaci verseny a klasszikus szociológiai irodalomban is feltárt háttérrel (Simmel 1973 [1911]; Elias 1973 [1937–1938]) volt a pornófilmek tartalmára. Vagyis az extrémítás, illetve a durvaság először arra szolgál, hogy előnyt szerezzen a kompetitív környezetben, majd egy idő után mindez általánossá válik és új extrémításra lesz szükség.

12 Martelli-törvény.

13 *A Hét* (1994. június 10., 27.).

14 A svéd magazinoknak az amerikai piacon való előretörését az segítette, hogy Svédország, Dániával ellentétben, nem volt aláírója annak az egyezménynek, amely az aláíró országok közötti nemzetközi összefogással és állami vállalásokkal kívánta csökkenteni a pornográf sajtótartalmak volumenét (Arnberg és Marklund 2016: 191). Az 1910-es egyezményről, melynek Magyarország (az Osztrák–Magyar Monarchia részeként) kezdeményező aláírója, lásd később.

15 A DP jelentése „double penetration”, mely a vaginális és anális szex szimultán végzésére utal.

Általánosságban véve elmondható, hogy Európában az 1960-as évektől kezdve a felnőtteket szerepeltető pornográf termékeket övező szabályok fokozatos leépülése jellemző, az út a teljes tiltástól a részleges vagy teljes liberalizálásig vezetett (Person, Hurka és Knull 2016). A szabályozások több hulláma volt megfigyelhető, elsőként az úttörő országokban (Svédországban és Dániában) a teljes tiltás teljes liberalizációba csapott át, majd a társadalmi károk detektálását követően jellemzően megtörtént a pornográf termékek tartalom (*softcore*, *hardcore*, erőszakos, állatos stb.) szerinti megkülönböztetése. Ennek nyomán az erőszakos vagy „keményebb” tartalmak ismét tiltólistára kerültek, miközben a többi tartalom előállítására zavartalanul, sőt szabályosan történhetett. A skandináv államokbeli legalizációt az 1960-as évek végén és az 1970-es évek elején valamelyest korlátozó intézkedések követték, melyek hatására az 1970-es évek közepén sok amerikai gyártó nyomult be agresszívan a régió piacára, kihasználva a keletkezett piaci rést, és amerikai importhálózatot kiépítve (Arnberg és Marklund 2016), de Svédországban végül csak 1988-ban tiltották be az erőszakos pornófilmeket (Person, Hurka és Knull 2016).

Ugyanakkor a geopolitikai helyzet megváltozásával – a Szovjetunió felbomlásával – ahogy arra a tanulmány a későbbiekben rámutat, az amerikai és európai pornófilmgyártók az olcsó munkaerőt és az alulszabályozottságot egyaránt kínáló Kelet-Európába tudtak gyártást kihelyezni.

A magyarországi pornifikáció előzményei: az 1970-es évek globális válsága és lassú visszacsatlakozás a vilárendszerbe

Az erotikus és pornográf felvételekkel való kereskedés, valamint annak szabályozási története Magyarországon az 1870-es évek végéig nyúlik vissza, ekkortól lehetett bizonyos könyvkereskedésekben francia, majd később német katalógusokból a megbízható törzsvendégek számára képeslapméretben kinyomtatott szexképeket rendelni (Császtvay 2010: 45). Ez azonban nem marad sokáig legális: az 1878-as Csemegi Kódex tiltotta a pornográf tartalmak készítését, illetve az ezekkel való kereskedést, amely tilalmat egy 1912-es,¹⁶ valamint egy 1929-es,¹⁷ nemzetközi egyezményekben való részvétel eredményeként születő törvény is megerősített (Finkey 1929: 5–6). A Csemegi Kódex szemérem elleni vétségéről szóló passzusa az 1929-es törvényhez kapcsolódó szigorító módosításokkal együtt egészen 1961-ig, az új Büntető törvénykönyv különös részének megszületéséig érvényben volt, amikor is a szemérem sértő vétség tényállása került bevezetésre: ez továbbra is tiltotta a szemérem sértő tárgyak forgalmazását, kölcsönzését, nyilvánosságban való megjelenítését, előállítását. Mindeközben a korábbi egyezmények jogfolytonosságával 1947-ben fogadták el Lake Successben a szemérem sértő tartalmak visszaszorítását vállaló újabb egyezményt,¹⁸ ezt Magyarország 1950-ben aláírta ugyan, de végül soha nem ratifikálta.

16 1912. L. törvénycikk a fajtalan közlemények forgalmának elnyomása végett Párizsban létrejött nemzetközi megállapodás becikkelyezése tárgyában.

17 1929. évi VII. törvénycikk a szemérem sértő közlemények forgalmának és a velük való üzérkedésnek elnyomása végett Genfben létrejött nemzetközi egyezmény becikkelyezése.

18 Angolul: Protocol to amend the Convention for the suppression of the circulation of, and traffic in, obscene publications, concluded at Geneva on 12 September 1923. Lake Success, New York, 12 November 1947

Magyarországon az államszocializmusban hivatalosan nem volt pornográfia. Azok a pornográf kiadványok, amelyek valamilyen módon mégis fellelhetők voltak az országhatáron belül, egy 1959-es művelődésügyi miniszteri rendelet értelmében szigorú kontroll mellett kötelező jelleggel a könyvtárak zárt különgyűjteményébe kerültek (Maltsik 2019). A rendeletet azzal sem lehetett kijátszani, ha a pornográf képen történetesen valamilyen híres sztár szerepelt, és – az egyébként legálisan forgalmazható – sztárfotóként igyekeztek terjeszteni a képeket: a Művelődésügyi Minisztérium Kiadói Főigazgatóságának 1969-es közleménye szerint a sztárfotók engedélyköteles termékek voltak, amelyek nem kaptak terjesztési engedélyt, ha pornográfának minősültek.¹⁹

Abban az időben tehát, amikor a globális válság és a globális munkamegosztás strukturális átalakulása azt okozta, hogy a kelet-európai régió, s benne Magyarország elkezdett visszaintegrálódni a világgazdaság struktúráiba (lásd Éber et al. 2019: 40–41; Éber et al. 2014: 25–33), a pornográfia szigorúan tiltott volt Magyarországon. A reintegrációval járó hitelfelvételekkel és eladósodással (Gerőcs és Pinkasz 2017; Éber et al. 2019: 45) párhuzamosan a belpolitikai pacifikációnak alapvető eszközévé vált a belső fogyasztás volumennövelése. Magyarország a régió országai közül az egyik legliberálisabb gazdaságpolitikát folytatta, a különféle iparágakban a külföldi tőke bevonásának lehetőségét már az 1970-es évektől kezdve megteremtette. Ennek következtében a belső piacon megnőtt a reklámok szerepe. Ekkor történt változás a kereskedelmi reklámokban megjelenő (fél)meztelen, illetve erotikus vagy a szexepilt erősen használó ábrázolásokkal kapcsolatos hivatalos állásfoglalások tekintetében is (Vörös 2015). A megszorodó reklámokban látható szexualizált ábrázolásokkal kapcsolatban egy 1972-ben kiadott belkereskedelmi minisztériumi állásfoglalás²⁰ a korábbiakkal ellentétben engedélyezte ugyan a művészi aktfotók, grafikai és rajzos ábrázolások bemutatását árureklámozás céljára, de csak abban az esetben, ha azokat az áru jellege valamilyen módon indokolta. Ez a látszólag objektív feltétel a valóságban gumiszabályként működött, mivel nem történt meg pontosan az „akt” szó definiálása (Vörös 2015: 255–256; Magó-Maghjár 2010: 81). Az állásfoglalást meglehetősen szabadon értelmezték a fotósok és a reklámpiar különböző képviselői is, és ez nyilvános vitákat is eredményezett az akkor megszülető hazai reklámszakmán belül. Az 1970-es évek vitái (például a Fabulon plakátjaival kapcsolatban, amelyeket a később meggyilkolt Fenyő János fotózott) után a Magyar Reklámszövetség által 1981-ben kiadott Magyar Reklámetikai Kódex végül csak a pornográf vagy a közérkölcset sértő reprezentációt számúzta a reklámokból, az erotikus jellegű ábrázolásokat a korábbiakkal ellentétben azonban már megengedhetőnek vélte, ha a termék típusa indokolta azt (Vörös 2015: 259). A különböző csatornákon (újság, televízió) megjelenő reklámok mellett fontos és szintén reklámfunkciót betöltő termékek voltak a kártya- és falinaptárak, amelyek egy-egy termék vagy vállalat népszerűsítésére szolgáltak, és bárki számára személyesen birtokolhatóvá, gyűjthetővé tették a rajta rendszeresen megjelenő szexualizált női testeket. Emellett az 1980-as évektől a fénykorában több százszáz példányszámban elkelő *Lúdas Matyi* satirikus humorlap – még ha csak rajzos formában is, de –

19 Igazgatási Főosztály: Sztárfotók belföldi terjesztése. *Kereskedelmi Értesítő*, 1969. március 12. 62. évf. 7. szám, 59. o.

20 Belkereskedelmi Minisztérium: A manekenek és fotómodellek közvetítése és az árureklámozás egyes kérdései. *Kereskedelmi Értesítő*, 1972. február 2. 65. évf., 3. szám, 40. o.

a karikatúráival a pornófilmekből később jól ismert idealizált nőreprezentációt (nagy kerek mellek, kerek fenék, hosszú combok) idézte meg hiperszexualizált női figuráival, amelyek többek között prostituáltakat, fotómodelleket vagy éppen fiatal iskoláslányokat ábrázoltak (Magó-Maghiari 2010).²¹ A *Lúdas Matyi* időszaki „spin off” magazinja, a *Tollasbál* már egyértelműen szofterotikus beállításokban hús-vér nőekkel a címlapon jelent meg, különösen az 1980-as években. Mind a *Lúdas Matyinak*, mind a *Tollasbálnak* az az Árkus József újságíró, humorista volt a főszerkesztője, aki korszakos sikerre vitte a Magyar Televízió *Parabola*, illetve *Szuperbola* című műsorát, mely műsorok szórakoztató kisfilmjeinek állandó témája volt a nőket szexualizáló tartalom. A vizuális kultúra egy másik terepén, a magyar filmek világában is – nem túlzás állítani, hogy – forradalmi változás zajlott le a szexualitás nyilvános ábrázolásával kapcsolatban. Tóth és Murai (2014: 122) egyértelmű párhuzamot vonnak a magyar filmekben bátrabban és nyíltabban megjelenített szexualitás és a közbeszédben a témával kapcsolatosan tapasztalható erősödő nyitottság között.

A divatfotózás 1960-as évekbeli világára pár évtizeddel később mint a lehetséges rejtett visszaélések melegágyára emlékezett vissza anekdotikus szinten néhány újságcikk. Az 1980-as évek végén jelent meg utalás szintjén a hír, hogy az 1960-as években „például egyre másra készültek különböző, ingerlő beállítású meztelen fotósorozatok szép testű, fiatal magyar lányokról. Az ország ezt akkor még csak exportálta konvertibilis valutáért külföldi magazinoknak.”²² A rendszerváltást megelőző egy évtizedben már egyre komolyabb jelei voltak annak, hogy – a magyar gazdaságpolitika 1970-es években megkezdődött liberalizációjának folytatásaként – a magyar szépségipart is felfedezték maguknak a nyugati befektetők, ami a helyi magyar vállalkozók számára is lehetőséget biztosított a nyugati vérkeringésbe való bekapcsolódásra. Ezek közül a legnagyobb port a Molnár Csilla tragikus halálába torkolló 1985-ös szépségkirálynő-választás esete kavarta. A magyarországi szépségverseny kezdeményezője és főszponzora az osztrák *Milde Sorte* cigarettamárka volt, amely a piaci nyitás érdekében kívánt a magyar nyilvánosság előtt minél láthatóbbá válni. A szépségverseny kiváló lehetőséget biztosított a helyi nagyvállalkozói réteg tagjainak, hogy reklámfelülethez jussanak (például zsűritagsággal, szponzorációval), valamint lehetséges nemzetközi üzleti kapcsolatokat építsenek ki, ekképpen a verseny a magyar nők testét tőkeként használna kapcsolatba be a helyi férfi elitet a nemzetközi gazdasági vérkeringésbe (Veszely 2020). A nemzetköziesülő szexipar közvetlenül is beszállt a versenybe, amikor a győztesekről a Pauer Gyula által készített szobor munkálatai során a szépségkirálynő és udvarhölgyei meztelen testéről történő gipsznyomat közben készült aktfotókat az NSZK-beli *Lui* és a *Neue Revue* nevű erotikus magazinok számára – a résztvevők beleegyezése nélkül – értékesítették. A korabeli fotós berkeket ismerő szakértőnkkel való háttérbeszélgetésből kiderült, hogy a *Lui* magazinnak,

21 Az államszocializmus női emancipációs diskurzusában két, egymásnak ellentmondó és kibékíthetetlen viszonyban álló diskurzust azonosít Adamik Mária (2000), amelyek egymásnak való ellentmondása egy mesterséges politikai-hatalomtechnikai konstrukció is egyben. A „GYES-diskurzus” a nőket kizárólag jelenlegi vagy leendő anyai szerepükben, a gyerekekkel való relációban volt csak képes értelmezni, a „szexdiskurzus” pedig, az előbbiről teljesen lehasítva a komplex női identitás egy másik részét, a szexualitásán keresztül beszél a nőkről, leginkább a férfi szexualitásának és vágyának tárgyaként, saját ágenciájától nem tökéletesen, de jellemzően inkább megfosztva. A két női figura integráns működtetése és megélése nem áll(t) rendelkezésre minden társadalmi osztályba tartozó nő számára (Adamik 2012: 174).

22 Magyarország, 1988. december 16., 32. o.

amely a *Playboy* európai versenytársa volt, más alkalommal is adtak el magyar fotósok magyar modellekről készített aktanyagokat.²³

A történeti forrásokból tudjuk, hogy nem csak a *Lui* és a *Neue Revue* érdeklődött a vasfüggöny mögött készülő aktfotók iránt, hanem a *Playboy* is felismerte, hogy komoly szenzációt és persze magas eladott példányszámot jelentene a számára, ha közölhetné magyarországi modellek aktanyagait. Ezzel a kéréssel keresi meg a *Playboy* 1986-ban az MSZMP Központi Bizottságát, amely a fokozódó pénzügyi-gazdasági nehézségek közepette igyekezett minden olyan lehetőséget megragadni, amivel keményvaluta érkezhett az országba, és amely Magyarországot a nyugati befektetők és turisták kedvelt célpontjává teszi (Simon 2005). A források nem adnak választ arra, hogy a Külügyminisztérium és az Agitációs és Propaganda Bizottság közötti vitában végül fogadják-e a *Playboy* delegációját, azt mindenesetre jól érzékelteti a jelenség, hogy a nyugati erotikus és szexlapok már az 1980-as években is kifejezetten keresték annak a lehetőségét, hogy kelet-európai nőkről készítsenek aktképeket, és azzal is tisztában voltak, hogy ebben a cserében az országok saját női állampolgáraik testét bocsátják áruba a gazdasági és pénzügyi stabilizáció reményét jelentő kemény valutáért cserébe. Magyarország ráadásul azon államszocialista országok közé tartozott, ahol sem az első, sem a második nyilvánosságban, illetve a demokratikus ellenzéki csoportosulásokban nem jelent meg erőteljesen a feminizmus (Acsády 2016), azaz esély sem volt arra, hogy a nőket tárgyiasító vizuális megjelenítéssel és beszédmóddal szemben érdemi kritikus hangok tudjanak megszületni, és hogy a pornográfiaival szemben az 1990-es évekre kész válaszai legyenek a szabályozásért felelős politikai elitnek.

Az 1980-as évek második felében a második gazdaság részeként különféle gmk-k formájában már elindultak fotómodell-tanfolyamok is. Ezek közül az egyiknek a szervezője a rendszerváltás idejére a hazai szexipar egyik fő emberévé nőtte ki magát. Vörös Antal László fotós 1985-ben indította el modelltanfolyamát, ami figyelemre méltó publicitást kapott a korabeli sajtóban. Az egyik legelső beszámoló ugyanis fényképes félakt illusztrációt közölt az egyik résztvevőről, és a beszámoló szerint már a felvételi anyaghoz is minden résztvevő portréfotója mellett készült egy-egy aktfotó is.²⁴ A felvételiőről a *Magyar Ifjúság* közölt részletes riportot, amelyben érzékletesen rajzolták körbe a felvételre érkező, jellemzően vidéki, modellálmokat, kitérést és anyagi stabilizálódást dédelgető fiatal lányok portréját, és azt is bemutatották, hogy a felvételi fotók készítésénél aktfotók is készülnek az egészen fiatal, legtöbbször gimnazista korú lányokról.²⁵ A kiszolgáltatottságból, a kétségbeesett kitérési kísérletekből, a jövő bizonytalanságából fakadó töredezett élethelyzetet plasztikusan adja vissza a helyszíni beszámoló egyik részlete:

„Hülye vagy, lányom? Vedd tudomásul, ez nem játék, ha a fotós azt kérdezi, csinálsz-e aktot, vetkőzz le, ne szórakozz! A jövőddel játszol” – mondta egy jó ötvenes mama, és puff, lezavart egy pofont a gyerekének.²⁶

23 Itt érdemes arra a jelenségre is felhívni a figyelmet, miszerint a későbbi pornóipar főbb szereplői között több korábbi fotóst is találunk. A modellekhez és a megrendelőkhöz való közelség és a nyilvánosság működési logikájának ismerete egyaránt segíthette azt, hogy egy-egy fotós végül a pornóiparba nyergeljen át.

24 *Dunántúli Napló* (1985. február 10., 4. o.).

25 *Magyar Ifjúság* (1985. március 8., 33–35. o.).

26 *Magyar Ifjúság* (1985. március 8., 33–35. o.).

A tanfolyam végül botrányba fulladt, Vöröst többen is megtevesztéssel és csalással vádolták, a modellek közül többen beperelték, ezért elmarasztalták.²⁷ Vörös, akiről a tanulmányunk lelegején megosztott történet szól, és aki a Budapest „Kelet-Európa Bangkokja” szlogent feltalálta, pár évvel később már szexlapok kiadójaként, balatoni szexhajózó vállalkozóként, a prostitúció legalizációjáért szinte aktivista szerepet is felvállaló figuraként tűnt fel, akire „pornókirályként” hivatkoztak az újságírók.

Emellett az utazásra és az útlelhasználatra vonatkozó lazuló szabályok miatt egyre nőtt azoknak a köre, akik kijutottak Dél- vagy Nyugat-Európába, illetve akik Dél- vagy Nyugat-Európából hazánkba látogattak. A Dél- és Nyugat-Európát célzó turisztika támogatása arra is szolgált, hogy minél nagyobb mennyiségű kemény valuta áramoljon be az országba (az államszocializmus alatti turizmusról lásd Böröcz [1990]). A turisztikai nyitás egyik legfontosabb jelensége a kiépülő Kelet-Európára építő transznacionális szexuális gazdaság szempontjából a digózás volt. A jelenség lényege az volt, hogy a Magyarországra látogató olasz férfi turisták viszonylag hamar felismerték, hogy a hiánygazdaságban a lehető legkönnyebben úgy tudnak szexuális kapcsolatot létesíteni a nemi egyenlőség és a szexuális önrendelkezés emancipatorikus állami ígéretét magukévá tevő, de anyagi emancipációjukban jóval kevésbé segített fiatal magyar nőkkel, ha különféle hiánycikkek (például nejlonharisnyát) vagy pénzt ajánlanak fel nekik cserébe (lásd Tóth 2013). A digózás következtében nemcsak alkalmi kapcsolatok, hanem több esetben (érdek)házasság is született,²⁸ amely jelenség arról árulkodik, hogy a magyar nők számára a térbeli és társadalmi mobilitás eléréséhez a látszólagos emancipáció a saját testüket adta eszközként. A digózás²⁹ emléket két évtizeddel később egy olasz pornóproducer és rendező is felidézte, közvetlen kapcsolatot vonva az 1970-es évekbeli jelenség és az 1990 után ideérkező olasz pornófilmipar között:

Amikor Magyarországra jöttem, divatbemutatókat akartam szervezni, és legfeljebb aktmodelleket keresni. De aztán elkezdődtek a válogatások, és rá kellett döbennem, itt pornófilmet kell csinálni. A magyar lányoknak kevés a pénzük, kevés a jó munkalehetőség, ezért ők pénzért mindenre hajlandók. Sajnálom őket [...] Emlékezhetünk a hetvenes évekre, amikor az olasz férfiak nejlonharisnyával érkeztek Magyarországra, mert akkor azért lehetett itt lányt kapni. [...] Ma már nem harisnya kell, hanem arany ékszer, vagy valami más. Mindenkit meg lehet venni, csak pénz kérdése.³⁰

Emellett azoknak a magyaroknak a száma is emelkedett, akik Dél- vagy Nyugat-Európa országaiba kijutva kerültek kapcsolatba a pornófilmekkel és szexlapokkal. A pornófilmek az 1975–77 közötti időszak, majd később a videómagnók becsempészésével, illetve elterjedésével az 1980-as évek második felének egyik slágercsempésztermékének számítottak (Hammer 2001: 155). A nyugatról becsempészett holmik között a pornográf termékeknek is szimbolikus jelentősége lett (újságok, később filmek): a külföldről becsempészett holmik polcán elfoglalt értékes hely felerősítette a pornónak a prosperitással, a felzárkózással, a nyugati

27 *Magyar Ifjúság* (1986. május 30., 47–49. o.).

28 Lásd erről Szomjas György 1970-es *Nászutak* című riportfilmjét: <https://filmarchiv.hu/hu/alapfilmek/film/naszutak>

29 A digózáshoz köthetően indult el az első világszerte ismert magyar pornószerző, Staller Ilona – ismeretesebb nevén Ciccilina – pályafutása. Staller az önéletrajzi kötetében (2002) számol be arról, hogy a budapesti Continental Hotelben, ahol felszolgálóként dolgozott, ismerkedett meg későbbi olasz férjével. Az 1970-es években kezdett el modelkedni Olaszországban, majd a pornóiparba is ott került be (Szoverfy és Slade 2005).

30 *168 Óra* (1994. július 12., 35. o.; interjú Gianfranco Romagnoli olasz pornóproducerrel).

életforma utolérésével kapcsolatos asszociációját. Az 1980-as évek második felében a videó adott felhajtóerőt a pornófilmeknek. Egy 1987-ben publikált kutatás szerint, melyben a videóval rendelkező magyarok szokásait térképezték fel, a pornófilmek a legnézettebb film-típusok közé tartoztak, a videózók közel fele látott már pornófilmet, a közép- és felsőfokú végzettségűek pedig még ennél is nagyobb arányban (Valkó és Rosner 1987: 59–60).

Az 1980-as évek végére enyhül a korábbi, a szexuális áruk forgalmazását egyértelműen tiltó törvényi szabályozás: a forgalmazás levetővé vált, ugyanakkor engedélyköteles lett, és a Kereskedelmi Minisztérium állásfoglalásától vált függővé.³¹ A rendszerváltás idején a pornográf termékek és áruk egyik legnagyobb részét kitevő újságok hivatalosan egészen az 1980-as évek közepéig nem jelenhettek meg. Még az 1986-os sajtótörvény³² is fenntartotta azt a korábbi gyakorlatot, miszerint a sajtótermékek és azok minden egyes száma engedélyköteles volt, azok tartalmát a Kádár-korszak egyik legfontosabb sajtóirányítási szerve, a Tájékoztatási Hivatal ellenőrizte több más fontosabb sajtóellenőrzési feladata mellett (a Kádár-rendszer sajtóirányításának szerkezetéről bővebben lásd Takács [2009]). A sajtótörvény külön rendelkezett arról, hogy a sajtóban közölt tájékoztatás nem sértheti a közérkölcset, azaz „a szocialista, humanista értékrendszeren alapuló általános erkölcsöt”. A sajtótörvény szerint a közérkölc megsértésének kategóriájába esett a pornográf tartalmú sajtótermékek közlése is (Ádám 1987: 4).

Bár közöslést vagy genitáliákat nem ábrázoló erotikus újságokból egy-egy példányt már előtte is be lehetett hozni, 1988. szeptember 1-jétől a Vám- és Pénzügyőrség belső utasítása alapján a határon – vámfizetés ellenében – nem került elkobzásra a behozott pornófilm sem, feltéve, ha fejenként egy filmről, azaz kereskedelmi forgalomba hozásra nem alkalmas mennyiségről volt szó.³³ Ugyancsak 1988-ban látott napvilágot a hír, hogy a „főhatóság engedélyével egy hazai pornókazetta is piacra került, a forgalmazó alig győzi a gyártást”.³⁴

Az első hivatalos magyar pornófilm, a *Pornószár volt önagysága* 1989-ben készült el, melyet készítői történetvezetésében és esztétikájában feltehetően a szintén abban az évben Magyarországon először bemutatott francia *Emmanuelle*-hez akartak hasonlatossá tenni. Míg a francia filmben a „nyugat-európai” lány a „Távol-Keleten” keveredik erotikus kalandokban, addig a magyar verzióban a „kelet-európai” lány a „nyugat-európai” pornóipar részesévé válik, de amíg a francia film egy erotikus (*softcore*) történet, a magyar film a *hardcore* kategóriába esik.

Ezekkel nagyjából egy időben jelent meg az első két magyar *softcore* erotikus magazin, mindkettő állami kiadónál. Ezek az 1980-as évek végi szocialista lapkiadás megreformálására, „nyugatosítására” és az újságok iránti kereslet növelésére tett kísérletnek tekinthetők. Mindkét lap egyértelműen a *Playboy Magazin* magyar alternatívájaként készült el, tehát mindkét magazinban látható vénuszdomb, de genitáliák nem. Az első, az 1985-ben az Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó Vállalat által kiadott *Szerelem*, inkább intellektualizáló, míg a Népszava Könyvkiadó által először 1989-ben kiadott *SexPress* inkább bulvár tartalmakkal volt tele a képeken kívül. Mindkét magazin az 1990-es évek elejéig jelent meg, amikor már magyar nyelvű *Playboy* és magyar nyelvű *hardcore* pornólapok is kaphatók voltak az újságárusoknál (a *Playboy* magyarországi bevezetéséről lásd Nagy [2009]).

31 *Reform* (1988. december 2., 24. o.).

32 1986. évi II. törvény a sajtóról.

33 *Magyar Nemzet* (1988. október 28., 3. o.).

34 *Magyarország* (1988. december 16., 32. o.).

Rendszerváltás, genderrezsim és pornóügynökségek Magyarországon

A kelet-európai régiónak az 1970-es évektől elkezdődő visszaintegrálódási folyamata a rendszerváltozással érkezett a fordulópontjához. E fordulópont egyrésztől köszönhető volt a geopolitikai helyzet megváltozásának (a Szovjetunió meggyengülésének), másrésztől a nyugat-európai országok abbéli törekvésének, hogy növeljék az európai integrációt, aminek része volt a nemzetközi kapcsolatok körének bővítése és a kapcsolatok elmélyítése is. Egyrésztől a nyugat-európai országok a gyarmataik elvesztése után az európai integráció eszközével próbálták meg kompenzálni csökkenő globális politikai és gazdasági súlyukat (Böröcz 2018 [2009]), másrésztől az európai centrumországok vállalatának új piacokra és olcsó munkaerőre volt szükségük ahhoz, hogy termelésüket az élesedő világpiacon versenyhez tudják igazítani. Így a magyar rendszerváltás és az azt követő növekvő mértékű reintegrálódás a kapitalista világrendszerbe is nagymértékben épült az olcsó munkaerőre és a centrumországok tőkebefektetésire, illetve exporttermékeire. Mindkét aspektus nagy jelentőségű volt a pornóiparban. Az államszocializmusból a kapitalista többpártrendszerű demokráciába való átmenetet a nemek egyenlőségének kérdése felől vizsgáló szakirodalmak szinte mind kiemelik, hogy a rendszerváltás voltaképpen berobbantotta a pornográfiát, és a meztelen szexualizált női testek a korábbiakhoz képest is korlátlanabban és kontrollálatlanabban jelentek meg a nyilvánosságban (Gal és Kligman 2000: 111). Bulgáriában (Petrova 1993: 27; Todorova 1993: 36), Csehországban (Havelková 1993: 62; Heitlinger 1993: 103; Sokolová 2014), az egykori Jugoszlávia utódállamaiban (Drakulić 1993b: 127; Žikić 2010) vagy éppen Lengyelországban (Hauser, Heyns és Mansbridge 1993: 266) is hasonló jelenségekről számoltak be egykoron azok a kutatók, akik a nemek közti viszonyokban bekövetkező változásokat kutatták.

1989. január 1-jén hatályba lépett az 1988. évi VI. törvény a gazdasági társaságokról, amely hatályon kívül helyezte azt az 1972 óta érvényben lévő szabályozást,³⁵ miszerint a külföldi-magyar vegyesvállalatok esetén a külföldi tulajdonrész nem haladhatja meg a 49%-ot. Ez könnyítést jelentett a külföldi tőke beáramlásának és a különféle nemzetközi szexipari vállalkozások (például lapkiadó cégek, szexboltok) megjelenésének. Az első magyar szexshop az Intim Center volt, amelyet még az 1972-es szabályok szerint alapítottak, és ezért az üzemeltető kft.-t 51%-ban egy magyar vállalkozó, 49%-ban pedig az osztrák Wilhelm Sassmanhoz köthető Sun Videotek GmbH tulajdonolta.³⁶ Ahogyan arról egy korabeli sajtóforrás beszámolt, „[...] a szex- és gyönyörkellékeket az osztrák partner szállítja majd, s a magyar alapító, az Egyesült Ruházati Szövetkezet igazis orosz- [sic!] és intim fehérneműeket gyárt majd részint hazai, részint osztrák exportra”.³⁷ Azaz az Intim Center a hazai leépülő textilipar romjain fedezte fel a szexiparban megbújó piaci rést, az Egyesült Ruházati Szövetkezet egykori varrodáját alakították át üzlethelyiséggé.³⁸ A beszámoló szerint a szexshop megnyitóján a rendőröknek kordonokkal kellett igazgatniuk az összegyűlt tömeget, akkora volt az érdeklődés.

Emellett hamar megjelentek Magyarországon a pornómagazinok és pornófilmek számára közvetítő ügynökségek. Az egyes források szerint már az 1980-as évek végén működő közvetítőcégek működését egyrésztől az ország földrajzi elhelyezkedése, a Nyugat-Európához való

35 28/1972. (X. 3.) PM rendelet.

36 *Magyar Hírlap* (1990. február 17., 6. o.).

37 *Reform* (1989. december 1., 44. o.).

38 Az üzlet a mai napig üzemel.

relatív közelsége, másrésről az könnyítette meg, hogy az olcsó, főleg női pornózereplésre irányuló munkaerő mellett regionális összevetésben is olcsón bérelhető és kiemelkedően jó minőségű technikai apparátust, infrastruktúrát és szakembereket is biztosítani tudtak a pornófilmgyártáshoz, harmadrésről az előzőleg bemutatott, az 1970-es évektől elkezdődő lazulás a szexualitás, meztelenség és pornográfia szabályozásában, és negyedrésről – s talán ez a legfontosabb – a rendszerváltás környékén kialakuló nagyszámú munkanélkülivé váló és elszegényedő női népesség.

A tőkés vilárendszerbe való visszailleszkedéssel a szegénység femininizálódása, a nők alacsony és sokszor képzettségi szint alatti munkaerőpiaci részvétele és a gondoskodási terhek megnövekedése mellett a nők tárgyiasítása és a prostitúció is sokkal láthatóbban megjelent a poszt szocialista országokban (Watson 1993). Leginkább sújtva azokat a nőket, akik ipari munkát végeztek, alacsonyabb iskolai végzettséggel bírtak, és akiknek jóformán semmilyen mozgósítható tőkéjük nem volt, hogy tompítsák a rendszerváltással járó anyagi és egzisztenciális veszteségeiket (Kovács és Váradi 2000; Szalai 2000; Fodor 1997, 2001). Erre, illetve az előzőekre építve az ügynökségek aránylag hamar, olajozottan, és többé-kevésbé standardizált módon tudtak elkezdni működni:

A legtöbb lányt olyan hirdetések csábítják el, amelyekben „női fotómodelleket keresnek”, illetve „aktmodelleket kiemelt fizetéssel”. Ezeket általában modellügynökség adja fel, amelynek rengeteg újsággal és magazinnal van remekül kiépített kapcsolata, aminek köszönhetően fix, hogy a jelentkező képe előbb-utóbb ott virít valamely lap hasábjain. Az ügynökséghez, ahol a fotókat készítik, naponta pár lány érkezik, vetkőzik le, majd tölt ki ilyenkor szokásos kérdőívet a fényképezést követően. Az adatfelvételhez társul pár kérdés, amelyekben olyasmikre kíváncsiak a feltevőik, hogy mit vállal a jelentkező hölgy: lány lánnyal, lány fiúval, anél, szendvics és így tovább. Na, ahol ilyenekről is tudakozódnak, ott szoktak felbukkanni a filmesek és rendezők, hogy új lányokat válogassanak ki a soron következő produkciókhoz (Gold 2005: 14).

Az ügynökök minden forgatás után jutalékot kaptak³⁹ a szervezett nők béréből. Az ügynökségek és az ügynökök a jó kereseti lehetőséggel és a kivételes utazási lehetőségekkel próbálták rávenni a szereplőket a pornózásra. Emellett a forrásainkban az is gyakran megjelenik, hogy a már befutott pornósztárszínésznőkre hivatkoznak, akiket ők futtattak, hogy mekkora karriert csináltak. „Az ügynök többször példálózott egy lánnyal, akit Michelle Wildnak hívnak a szakmában, és hatalmas karriert futott be az ő segítségével” (Gold 2015: 106). A forrásokból kiderül, hogy azok a nők, akik relatíve híresek lettek és össze tudtak szedni valamenynyit pénzt a pornóiparban, nagyon kis hányadát teszik ki a magyar pornóiparba szervezett nőknek. Szintén gyakori ígéret volt a nők felé, hogy Magyarországon nem lesznek láthatók: „[m]egígérték, hogy Magyarországon nem lát senki. Úgy voltam vele, hogy ha tetszik, csinálom, ha nem tetszik, abba hagyom” (Havas 2004a: 80). Ezt az ígéretet sok esetben nem tartották be az ügynökségek, hiszen nem is volt rá lehetőségük: a legyártott termék a cég tulajdona lett, és a piaci szereplők (gyártó, nemzetállami videóforgalmazók, tévécsatornák) egymás között adták-vették a termékeket a globális piacon. Az addig csak külföldön látható filmek nagyszámban jöttek be például 2000-tól, amikor a Magyarországon is sokat forgató Private Media kábelcsatornája, a *Private Gold* elérhetővé vált számos kábeltévé-előfizető számára, illetve pár évvel később a széles sávú internet elterjedésével.

³⁹ A jutalékok mértékéről külön nem végeztünk felmérést, az egyik egykori szereplő 20%-os jutalékot említett (Gold 2005: 120).

Ugyanúgy, ahogy a prostitúció esetében (Dés 2018), a pornóiparban is megjelentek olyan ügynökségek is, amelyek külföldre szerveztek ki nőket. Az 1983-ban Riccardo Schicchi és Staller Ilona által alapított olaszországi Diva Futura egyszerre volt pornófilm-produkciós cég és modellügynökség, amelynek filmjeihez az 1990-es évek elején szintén Riccardo Schicchi és egy másik olasz producer – Gianfranco Romagnoli – által létrehozott Blue Angel's Production közvetített magyar nőket Olaszországba. Ebből a példából jól látszik, hogy egy cég jellemzően több profillal is rendelkezett, és szinte természetes módon áramlottak a cégek között a kiközvetített nők. A Diva Futura példája pedig azt is mutatja, hogy az alapvetően szereplőként ismert Staller a megmaradt magyarországi kapcsolatait és kötődését igyekezhetett kiaknázni a cégen belül, azaz fontos szerepet tölthetett be abban, hogy olasz produkciós irodák és ügynökségek Magyarországot célozták meg a kilencvenes években.

A legnagyobb hírnevet szerző hazai pornósztárok önnarratívájának egyértelmű eleme, hogy többnyire gazdasági kényszerből kerültek be az iparba. Ezek az elbeszélések egybeesnek több interjúalanyunk elmondásával, valamint ahogyan azt majd később bemutatjuk, a korabeli újságcikkekben szereplő leírásokkal is. Interjúalanyaink közül többen kiemelték, hogy a pornóban szereplő nők számára a pénz volt az egyik indok a bekapcsolódásra, és hogy többen kifejezetten rossz családi környezetből származtak, és a pornós világ egyfajta megtartóerővel bírt a számukra.⁴⁰ Visi Mónika, aki Monique Covet néven lett ismert pornószerelő az 1990-es és 2000-es években, így beszél a gyerekkoráról Havas Henrik könyvében:

Alig voltam tizennyolc éves, amikor [apám] egy nagyon csúnya verekedés után kitagadott, elzavart a háztól. Voltak már nagy verekedések előtte is. Többször annyira elvert, hogy idegösszeroppanást kaptam, és mentőt kellett hívni. A legutolsó veszekedésünkre tisztán emlékszem. Az apám hipochonder, akkor éppen az volt a meggyőződése, hogy rákos daganat van a nyakában. Szóval akkor azzal jött, hogy neki most rákos a nyaka, és elkezdett fojtogatni (Havas 2004a: 64).

Aranyi Mariann önreprezentációjának fontos eleme, hogy nagyon szegény családból származik, gyerekkorában az anyja nem tudta eltartani a tejüzemi fizetéséből, ezért az iskola mellett fizikai munkát kellett végeznie. Egy hirdetés miatt ment Budapestre (Gold 2005). A következő képekkel írja le a gyerekkorát:

A pornósok általában nem normálisak. Lelkileg sérült emberek. Én nagyon kemény büntetéseket kaptam kiskoromban. Ha hetente kétszer nem takarítottam ki, vagy hazahoztam egy hármast az iskolából, esetleg nem volt kiürítve a hamutál, vagy bármi iciri-piciri dolog, jött a büntetés, a térdelés. Keresztbe téve az alsó láb és úgy térdelünk rajta. Tíz perc után nemcsak unalmas, de fájdalmas is (Havas 2004a: 88).

Ennek az elemzésnek nem tárgya, hogy azt vizsgáljuk, mekkora szerepe van az (ön)narratívában annak, hogy a szereplők magukat és a pornófilmzésbe való bekapcsolódásukat miért kötik össze vagy miért magyarázzák gyerekkori anyagi és egyéb nehézségekkel. Azt azonban, hogy a pornóiparba bekerülő fiatalok számára a szegénység motiváció, az olasz pornófilmrendező és producer Schicchi is megfogalmazza egy interjúban:

⁴⁰ Ezt erősíti az a narratíva is, hogy az interjúk során a rendezők rendszerint egyfajta családként írták le a pornófilmek világát.

A havi átlagfizetések viszont botrányosan alacsonyak [Magyarországon]. A magyar fiatalok nem szegénylősek, és különben is, számukra a szex a megélhetés forrása, ezzel keresik a kenyerüket.⁴¹

Egy kritikussabb, a *Liberation*⁴² idéző cikk a *Népszabadság*ban meg is említi, hogy a magyar nők tömeges megjelenésének jelenségét a pornóiparban össze lehet kötni a rendszerváltással járó gazdasági váltással.

A *Liberation* szerint nem a rugalmas szellem az oka mindennek [a magyar nők felülreprezentáltságának a pornóiparban], hanem egyszerűen gazdasági kilátástalanságról van szó. A gazdasági átmenet idején sok lány nem lát más kiutat a maga számára a pornóiparon kívül.⁴³

Az általunk feldolgozott sajtócikkekben a női szereplők háttérének igen sokszínű palettája rajzolódik ki: munkanélküli, be nem fejezett postaforgalmi szakközépiskolás, bolti eladó, pénztáros, fagyfaltozóban eladó, ápolónő, titkárnő, tanító- és tanárnő, és más, „nem kellően honorált értelmiségi nők”⁴⁴ egyaránt megtalálhatók voltak a beszámolók szerint a pornószereplő nők között. A felsorolásból kirajzolódik, hogy ezek olyan foglalkozások, amelyek nem biztosítanak jó egzisztenciát, és a rendszerváltás idején különösen törekeny strukturális pozíciót jelentettek. Néhány riportban a szereplők plasztikusan rajzolták fel azt a hétköznapi anyagi kiszolgáltatottságot, amely a pornófilmzés felé lökte őket:

Amióta filmezek, gyökeresen megváltozott az életem. Nem kell ötször meggondolnom, hogy megvegyek-e valamit, ami megtetszik a kirakatban. A legtöbb lány leginkább éppen ezért adja a fejét a forgatásra. Unják a szegénységet.⁴⁵

Sokszor egészen más helyzetben voltak a férfi pornósztárok, mint a női szereplők. A profi férfi pornósztárok igen keresettek voltak, mivel a férfiakat egészében kevesebbet vette a kamera, és mivel a pornófilmfogyasztók túlnyomó része férfi, az ő esetükben nem volt szükség új arcokra, így viszont sokkal inkább felértékelődött a tapasztalatuk. Azok a férfiak, akikről tudvalevő volt, hogy megbízhatóan tudnak erekciót produkálni és fenntartani, komoly alkuerővel bírtak, ráadásul a profi pornósztárok az 1990-es évek végétől képesek voltak megszervezni magukat és lobbizni az „amatőrök”, az „új arcok” ellen, akik esetleg lenyomták volna a béreket.

A magyar férfi sztárok az egész világot bejárták adottságaikkal, és néhányan szinte nélkülözhetlenné tették magukat az iparban. Bár szexfilmszereplők szakszervezete tudtommal nem alakult soha, a top 10-ben szereplő fiúk nagyon is tisztában voltak a saját fontosságukkal. Ha bármelyikük összeveszett az egyik producerrel, elszámolási vita vagy bármilyen más személyes ok miatt, akkor összefogtak, és közösen bojkottálták az illető rendező következő filmjét. Kemény lobbizás volt ez, amely milliós tervekkel tudott romba dönteni (Kovács 2015: 22).

Általánosságban elmondható, hogy a pornóipar magyarországi kiépülése a külső rendszer-integrációként lezajló rendszerváltás idején osztály- és genderspecifikus módon ment végbe, ami a világrendszerbe egy domináns félperifériás pozícióba visszaintegrálódó ország alsóbb

41 *A Hét* (1994. június 10., 27. o.).

42 *Liberation* (1995. augusztus 25.)

43 *Népszabadság* (1995. augusztus 26., 13. o.).

44 *Hajdú-Bihari Napló* (1990. június 9., 5. o.).

45 *Kurír* (1996. április 29., 3. o.).

osztálya nőtagjait kapcsolta be a nemzetközi pornóiparba és használta őket olcsó munkakerőként. A „hosszú kilencvenes években” az alsó osztálybeli magyar nők kiárusítása a centrumbeli pornótőkének a magyarországi pornóipar messze legnagyobb volumenű szegmense volt. Ahogyan ez egyik interjúalanyunk elbeszéléséből összegezhető:

Ez tulajdonképpen egy üzleti történet, üzleti történelem, tehát akkoriban ez egy nagyon nagy vállalkozásnak számított. Ami nagyon bejött. [...] Hát eléggé, eléggé durva volt. Alapvetően egy macsó üzlet. Ezt kell mondanom, egy macsó üzlet. [...] Hideg üzletemberek, ilyen szempontból macsó. És akkor ebbe a lányokat mint ilyen munkásnőket [tartották], de nagyon erősen fogták vagy pedig kirúgtak rögtön. [...] Itt nincs olyan, hogy szakszervezet vagy ilyesmi. [...] Nem, nem, nem jó, ez egy kiszolgáltatott, proletár helyzet egy nőnek. Hideg, hideg, kemény világ ez igazából. (Részlet saját interjúnkból egy egykori újságíróval [I3].)⁴⁶

Pornómagazin-kiadás és -piac Magyarországon

A magyarországi pornóipar alapvetően két ágra bontható: a nyomtatott sajtó és a filmkészítés területére. Először a pornómagazin-kiadás, valamint a pornólappiac átalakulását mutatjuk be.

Az általunk felkutatott források szerint⁴⁷ idehaza a szexlapok száma igazán 1989. június 21. után indult növekedésnek: ekkortól ugyanis a korábbi szigorú lapengedély-kérelem helyett már csak bejelentési kötelezettséggel járt a lapindítás.⁴⁸ 1990. január 31-én módosult a sajtótörvény, melynek értelmében tovább egyszerűsödött a lapkiadás: már nem csak jogi, hanem természetes személyek is alapíthattak lapot.⁴⁹ Az OSZK katalógusa és a Magyar Sajtó alapján⁵⁰ készített adatbázisunk szerint 1985 és 1999 között több mint 150 szexlap indult el Magyarországon, ennek több mint kétharmada 1991-ben és 1992-ben. Nagyobb számban jelentek meg *hardcore* pornómagazinok, kisebb számban pedig *softcore* és aktmagazinok. Azt, hogy a szexlapok kiadása alapvetően relatíve kis tőkebefektetést igénylő vállalkozás volt, ami viszonylag egyszerű belépést tett lehetővé a hazai vállalkozók számára, több forrásunk is megerősítette a háttérbeszélgetéseink során. Jól mutatja ezt, hogy a vizsgált másfél évtized alatt megjelenő lapok kétharmada magyar kiadású volt, és csak egyharmad volt külföldi kiadóhoz köthető. Ugyanakkor a pornómagazinok és a pornófilmek importjának (mint a legtöbb médiaterméknek) a nemzeti piacokra való belépéshez az áruterelési láncokban egy speciális fázis beiktatása szükséges, ami a helyi társadalom számára könnyen fogyaszthatóvá teszi e termékeket: szinkron vagy fordítás. Feltehetőleg ezért és az aránylag kicsi, alacsony profittal kecsegtető piac miatt a nyugat-európai pornómagazinok relatíve kis számban jelentek meg Magyarországon.

46 Az interjúk kódjainak feloldása az irodalomjegyzék után található.

47 *Kritika* (1990. július. 12–15).

48 *Magyar Sajtó* (1990. június 4., 3. o.).

49 *Magyar Sajtó* (1990. június 4., 3. o.).

50 A *Magyar Sajtó* című folyóirat a Magyar Újságírók Országos Szövetségének lapja volt, amely 1989 és 1992 között több alkalommal is tematikus listát közölt az újonnan indult lapokról és magazinokról. Az erotikus magazinok és szexlapok először a szórakoztató és hobbilapok között, majd népes létszámuk miatt önálló kategóriában kerültek felsorolásra.

Ahogy az a korabeli lapkiadást közelebbről ismerő forrásunkkal folytatott háttérbeszélgetésből kiderült, a szexuális dőmpingje mögött részben egy trükkös finanszírozási modell állt. A Magyar Posta korabeli, még az államszocializmus sémájához illeszkedő terjesztési gyakorlatának megfelelően ugyanis a Posta a lapkiadóktól előre vásárolta meg a terjesztésre szánt példányokat. A maradványokat utólag kellett volna a lapkiadónak visszavásárolniuk, emiatt tömegével jelentek meg az egy-két szám után már szándékosan, vagy csak félig-meddig kényszerből ki sem adott lapok a piacon, a veszteséget pedig kénytelen volt a Posta maga realizálni, hiszen a kintlévősége nem volt behajtható. Ezzel könnyen és gyorsan tudtak jövedelemhez jutni az egy-két lapot beindító, majd csődöt jelentő helyi vállalkozók.

Érdekletesen mutatja be ezt a szabályok fellazulásának anomikus időszakát egy korabeli elemzés:

1989-ben szinte hetente lángoltak fel a sajtóviták a szex és a pornográfia ügyében, miközben az iparág magyarországi karrierje fényesen ívelt felfelé. Az állampárti cenzúra lassú elhalása következtében bizonytalanság, egyfajta vákuumhelyzet jött létre a kulturális piacon is. Senki nem tudta, mit lehet már és mit nem lehet még, amikor az aluljárók félhomályában már készen álltak a maffiózók megbízottai a piac (újra)felosztására (Nagy 1990: 65).

A rendszerváltást követő új szabályok közül azonban nem is annyira a megjelenésre vonatkozó fizikai restriktciók, mint inkább a kivetett különadók okoztak „természetes” szelekciót az erotikus és pornográf termékek (lapok, filmek) között. A Nemzeti Kulturális Alapról szóló 1993. évi XXIII. törvény az erotikus, szex- és pornófilmek áfa nélküli árbevételének 20%-át kitevő járulékkal terhelte a kiadót, filmvetítés esetén a forgalmazót, kölcsönzés vagy eladás esetén a kölcsönzési vagy értékesítési tevékenységet végzőt, könyv vagy magazin kiadása esetén pedig a felelős kiadót. A törvény folytatta azt a „jó” gyakorlatot, hogy szövege alapján nem volt egyértelmű, mi számít pontosan erotikus, szex- vagy pornográf terméknek. Az ún. „giccсадó”-nak is csúfolt járulékat később már az importált áruk, valamint nemcsak a profit, hanem az előállítás költségei után is meg kellett fizetni.

Pár magyar magazin mindezek ellenére sikeres tudott lenni. A legsikeresebbek a *Tutti Frutti Party* és a ma is megjelenő *Cica Magazin* voltak. A *Tutti Frutti Party*t kiadó Levélpresse Kiadó 1983-ban jött létre, és „fő profilja a számítógépes társközvetítés, illetve a Hilton Szállóban rendezett Erzsébet- és Katalin-napi bálók szervezése volt” (Havas 2004b: 241–242). A társközvetítés valójában prostitúciót jelentett (Havas 2004b: 242). 1992-ben adták ki saját tőkéből a *Tutti Frutti Party* első számát, majd a kiadó 1993-tól több magazint indított. A magyar piacon a Levélpresse képviselte azt a stratégiát, hogy a legbizarrabb és legdurvább tartalmakat (szodomazochizmus, állatokkal való szex, vizelet szexuális felhasználása) jelenítette meg, és egykori népszerűségét és pozíciójának fontosságát jól érzékelteti, miszerint iparági szereplők szerint „Magyarországon a *Tutti Frutti Party* szexlapból egy időben többet adtak el, mint manapság a *Népszabadságból*” (Kovács 2015: 6).⁵¹

Az 1990-es évek eleje a magyar pornomagazin-kiadás és -piac fénykora volt. Ahogy azt már jeleztük, a legtöbbet magyar vállalat vagy vállalkozó adta ki – habár a piac vezérterméke

51 Ezt az állítást azonban, korabeli megbízható statisztikák hiányában, nem tudtuk igazolni (sem a Magyar Posta, sem a Magyar Lapterjesztő Zrt., sem a Magyar Terjesztés-ellenőrző Szövetség nem rendelkezik historikus statisztikákkal). A hivatalos auditálásban való részvételben ezek a kiadványok jellemzően nem voltak érdekelték, hiszen teljesen más hirdetési piacról érkeztek be az esetleges hirdetések, mint a klasszikus kiadványok (napilapok, hetilapok, magazinok) esetében.

az 1990-es évek közepéig az osztrák tőkéből működő ÖKM volt. Az ország túl kicsi piac volt a nagy külföldi lapkiadóknak. A jól teljesítő magyar magazinok annyi nyereséget termeltek, hogy egy vagy néhány tulajdonos számára egy felső középosztálybeli fizetéshez hasonló bevételt jelentettek. Ugyanakkor ennek a profitnak is egy jó része nem az eladásokból, hanem a szexhirdetésekből keletkezett még az ÖKM esetében is. Mivel a szex- és pornólapok nem a hagyományos hirdetői piacból éltek, mert hétköznapi terméket nem akartak náluk hirdetni, nem is versenyezhetek ugyanazon a hirdetési piacon, mint a mainstream sajtó. Ennek is köszönhető, hogy a szexlapok a hazai sajtó térképén önálló szigetként, zárványként működtek. Ez a működésmód azonban az iparági szereplők közti szoros együttműködést kívánta meg a túlélés érdekében. 1991 februárjában az ÖKM, az *Erotika* és a *Cats*, a korabeli három legnagyobb szexmagazin közös sajtótájékoztató keretében jelentették be, hogy közös állásfoglalásban tiltakoznak a fővárosi önkormányzat azon kezdeményezése ellen, amely számúzné az újságosbódék kirakatából a szexlapokat.⁵² Nem sokkal ezt követően, 1991. augusztus 27-én alakult meg az Európai Mozgalom a Kulturált Erotikáért (EMKE) nevű egyesület, amely egyrészt a teljes hazai szexipart átfogó érdekvédelmi és érdekképviseleti szervezetet kívánt lenni, másrészt „egy európai szintű szexuális kultúra kialakítását” tűzte ki céljául.⁵³ Az egyesület saját maga akart a szexipar kifejlesztéséért tenni és így a szóban forgó vállalkozásokat életben tartani, hiszen kiemelték, hogy „elítélik a törvénytelenül terjesztett pornográf termékek forgalmazását és igyekeznek meggátolni a gyermekprostitúciót”.⁵⁴ Az alapítók között a már említett ÖKM és Levélpresse mellett a kor egyik legtöbb hazai szexlapját, például az ikonikus *Popó Magazin*t is kiadó IWL Kft., valamint a Kovács „Kovi” István-féle LUXx Videót megelőző, a kor egyik legfontosabb pornófilmgyártó stúdiója, a Fókusz Videó is megtalálható volt.

Centrumtőke és pornófilmgyártás Magyarországon

Magyarország világgazdaságba való visszailleszkedésekor kiemelkedően agresszíven tört be az országba a pornófilmipari tőke. Az olcsó gyártási költségek és a törvényi szabályozás majdnem teljes hiánya⁵⁵ és az ország tranzit-zóna-elhelyezkedése, illetve geopolitikai szerepe az éles piaci verseny időszakban vonzó gyártási helyszínné tette Magyarországot. Ehhez hozzájárult az is, hogy a környező országokhoz képest viszonylag gyorsan és harcok nélkül zajlott le a politikai átalakulás.⁵⁶ Bizonyos országokban tilos volt a pornófilmforgatás, de engedélyezett volt a mozikban, majd később kábelcsatornákon a filmek vetítése.⁵⁷ Azaz a filmeket valahol elő kellett állítani. Más országok esetében egyszerűen csak olcsóbb volt itt leforgatni a filmeket. Több pornóiparos tudni vélte,⁵⁸ hogy már az 1980-as évek végén jöttek ide külföldi rendezők forgatni, ennek írásos nyomaira azonban nem bukkantunk.

52 *Kurír* (1991. február 4., 16. o.).

53 Erről az egyik alapítótag az ÖKM hasábjain számoltak be az olvasóknak.

54 *24 óra* (1991. október 25., 16. o.).

55 A szabályozás egyáltalán nem terjed ki semmi másra, csak a szereplők életkorára.

56 Jugoszláviában például hasonlóan laza volt a szexualitás körüli diskurzus és a szexualitás morális megítélése, a délszláv háború azonban lehetetlenné tette, hogy a filmgyártást bárki kihelyezze oda. Romániában forradalom zajlott, Csehszlovákiában pedig a cseh és a szlovák területek, majd államok jogi és fizikai határainak és elkülönülésének a folyamatai zajlottak.

57 *168 Óra* (1994. július 12., 33–35. o.).

58 Saját interjúink alapján.

Mindenesetre az 1990-es évek legelejétől biztosan gyártási helyszíneként szolgált az ország a skandináv, az amerikai, a német és az olasz pornóipari tőke számára. Például a svéd Private Media és az amerikai Elegant Angel/Evil Angel cégeken keresztül az Európában forgatott pornófilmgyártásnak minden évben majdnem negyede Budapesten és környékén készült a 2000-es évek közepéig (Szofer és Slade 2005: 173), nagyrészt magyar szereplőkkel. Ez évi több száz filmet is jelenthetett. Ahogy az 1992-ben megjelent amerikai pornófilm, a *Hungarian Anal Rhapsody* (Odyssey Group, 1992) ajánlója fogalmaz: „Ennek a kazettának jár egy extra pont az egzotikus helyszínért... bár a címben szereplő »Budapest«, az öreg város olyan ismerős lehet manapság, mint a Ron Vogel stúdiója”.

Ahogy fentebb már írtuk, Olaszországban tilos volt a forgatás, így a filmeket valahol elő kell állítani, ahol lazábbak a törvényi szabályozások. Ahogy egy olasz producer fogalmazott:

– Miért éppen Magyarországon alapított pornócéget, miért nem otthon, Olaszországban?

– [...] az olasz törvények tiltják a pornófilmkészítést. Nézni szabad, csinálni nem. Magyarországon éppen ellenkezőleg: filmet készíteni szabad, de nézni csak otthon, videón, moziban nem.⁵⁹

Ugyanebben az 1994-ből származó interjúban a neves olasz pornóproducer kifejti, hogy a magyar választásokon nem a (végül nyertes) szocialistáknak szurkol, mert várható baloldali politikájukkal megnehezedik Magyarország csatlakozása az Európai Közösséghez,⁶⁰ márpedig az olasz filmek magyarországi gyártását az is szükségessé teszi, hogy egyre szigorúbb szabályok vonatkoznak a nem EK-állampolgárok munkavállalására.⁶¹ Ez az idézet azt is jól megvilágítja, hogy az EK tagállamainak és az EK egészének az 1990-es évek első felében egyre szelektívebb migrációs politikája következtében is felerősödött a pornógyártásnak a centrum körüli félperiferiára való kihelyezése. Az idézetből az is kitűnik, hogy a producerek számára gyártási szempontból kifejezetten előnyt jelentett volna az ország mihamarabbi csatlakozása az EK-hez, ami a szereplők munkaerő-áramlását segítette elő, csakúgy, ahogyan az később a prostitúció esetében 2004 után meg is történt.

A külföldi tőke magyarországi működése sokban kapcsolódott a magyar munkaerőhöz, elsősorban persze a filmek szereplőihez, de azért is vonzó helyszín volt a forgatásokhoz az ország, mert olcsón lehetett technikai munkaerőt, technikát és helyszínt bérelni. A MAFILM stúdiója például fotózások és forgatások helyszínéül szolgált.

A pornóforgatásokon a Magyar Televízió vezető munkatársai dolgoztak, méghozzá igen magas színvonalon. Egész kis ipar épült ki a beáramló szexfilmek kiszolgálására. Ismerek olyan kollégát, aki a házába szállásolta el őket. Mindent leszervezett nekik, a szereplőket, a helyszíneket, a kamerát, a stábot, még a reggelit is, így az tűnt a legraktikusabb megoldásnak, hogy a vendégszobát adja oda ideiglenes hálólhelynek. A rendezőnek gyakorlatilag csak le kellett szállnia a repülőgépről, és már munkába is állhatott (Kovács 2015: 28).

⁵⁹ *168 Óra* (1994. július 12., 34. o.).

⁶⁰ Minden bizonnyal jelentősen félreértve a magyar politikai viszonyokat és a „szocialista” szót az MSZP nevében.

⁶¹ A Martelli-törvényt 1990-ben vezetik be Olaszországban, abból a célból, hogy gyakorlatilag nullára redukálják a munkaerő-beáramlást. Csakis olyanok kaphattak engedélyt, akiknek előtte már volt munkavállalási engedélyük.

A pornófilmgyártás és -piac magyar szereplői

Minden bizonnyal a magyar piac túl kicsi volt ahhoz, hogy bármelyik külföldi cég leányvállalatot hozzon létre itt, így Magyarországon az első cég, amely elkezdett szisztematikusan pornófilmek szinkronizálásával és VHS-terjesztéssel foglalkozni, a Fókusz Videó volt, melyet egy szinkronszínész alapított. A Fókusz Videó végig meghatározó szereplője volt a pornófilmek magyar piacon való értékesítésének.

A szisztematikus pornófilmforgatásba egy volt sajtófotós, Kovács István vágott bele először (Barna 1995). A rendszerváltozásra jellemző társadalomdinamika, hogy sajtófotós lévén abba a középosztálybeli csoportba tartozott, akik már a rendszerváltozás előtt rendszeresen utazhattak a vasfüggönytől nyugatra, és ott találkozhatott a szexiparral, fotósként pedig modellekhez is könnyebb hozzáférése volt:

Külföldi útjaimon láttam, hogy tőlünk nyugatabbra mekkora üzlet a szex. Az erotikus mozik, a sztriptízbárok, és persze a filmek ott tömegével vonzották az embereket. Berlinben a swinger, vagyis párcserélős bulikat hatalmas posztereken hirdették a nyílt utcán. Nálunk legfeljebb a körüti peepshow-kba dobálták a tízforintosokat az erotikus élményekre vágyók (Kovács 2015: 27).

1992-ben, amikor a volt fotós megalapította a LUXx Videót és elkészítette az első két filmjét, a szervezésben már tudott a külföldi producerek kiszolgálására szakosodott hátlózatra építeni. Másrésztől, elmondása szerint, az állami televízió munkatársai dolgoztak keresetkiegészítésként a forgatásain, ami a korszak gazdasági recessziójának egyik következménye is volt. Mivel a saját filmek gyártása nem hozta vissza elég gyorsan az árát ahhoz, hogy folyamatos lehessen a gyártás, először külföldi filmek szinkronjával és magyar terjesztésével kezdett foglalkozni – részben saját videótékáján keresztül –, majd később külföldi pornócégeknek kezdett rendezni Magyarországon, magyar szereplőkkel és infrastruktúrával.

Stratégiája az volt, hogy a Magyarországon forgató külföldi rendezők filmforgatásaira odament ismerkedni.

Akkor azáltal, hogy megismerkedtem külföldi producerekkel meg rendezőkkel, mert mindig mentem. Rendesek voltak a szereplők is meg a stábtagnak is, mert mindig föl hívtak, hogy „figyelj, tudod, hogy a Joe D.” vagy a nem tudom, „Mario S. olasz rendező itt forgat?” Mondom „hol?”, és akkor odamentem, aztán megismertük egymást, tehát odamentem a forgatás helyszínére, akkor kérdeztem, hogy „maradhatok”? Mondta, hogy „persze, maradjál”. Akkor ottmaradtam, néztem a forgatást, láttam, hogy jó csajok vannak benne, jó szereplők, jó lesz a történet. Megveszem, jó. És akkor így bővült a paletta. [...] Akkor, amikor én forgattam filmeket, mindig vittem VHS-en ajándékba: „Nézzétek meg, nézzétek meg, nézzétek meg!” Aztán már látták, hogy itt van ez a kis magyar, de két év múlva is itt van. Akkor már megnézték a filmet, akkor jó, akkor már cseréljünk, akkor te adsz egy filmet olasz joggal, én adok neked egy filmet a magyar joggal. [...] Ugye akkor látták, hogy ott vagyunk, már rendelték tőlem filmet. Ne neki kelljen jönni ide Magyarországra, hanem mit’ tudom én, ennyi pénz van rá, akkor forgasd le nekünk. És akkor egyre többet és többet dolgoztam külföldi cégeknek. Amikből már azért kijött szépen a profit, plusz még megtartottam. (Részlet egy saját interjúmból egy egykori pornófilmproducerrel és -rendezővel: [11.]

A volumeneket jól mutatja, hogy 1995-ig mindösszesen 18 olyan film készült, melyek magyar tőkéből készültek (Barna 1995), a Magyarországon leforgatott külföldi tőkéből készült

filmek száma 1995-ig a becslések alapján ennek viszont a több tízszerese. Az 1993-ban kivetett „giccsadó” jelentősen növelte a hazai előállítási költségeket, és kevésbé lett vonzó pornóforgatási helyszín külföldi stáboknak az ország, a beszámolók szerint mégsem csökkent mindennek következtében a forgatások száma, legfeljebb a lokációja. A 1990-es évek második felében már a magyar vonatkozású pornófilmek forgatásának egy része külföldi helyszínen zajlott.⁶²

A 2000-es évek elejére a Magyarországon leforgatott filmek száma évenként több százas nagyságrendre rúgott. Az alacsony költségekkel és aluszabályozott jogi környezettel leírható Magyarországon a pornófilmgyártás nagy profittal tudott működni. A LUXx esetében a gyártás és a terjesztés sokszor ugyanannak a személynek a közbenjárásával történt, de hogy a gyártás és terjesztés az értéklánban mennyire külön helyiértékek, jól mutatja a filmek újraszinkronizálásának gyakorlata. A magyar szereplőkkel Magyarországon készült filmeket angolul, németül vagy olaszul szinkronizálták, így készült el a film hivatalos eredeti hanganyaga, amely a film elsődleges piacát targetálta. Aztán a magyarországi terjesztéshez például a LUXxnak vissza kellett az eredetileg magyar szereplőkkel készült filmeket szinkronizálnia magyarra.

Amikor megvásároltam egy-egy film jogait, akkor olaszul vagy németül kaptam meg a kópiákat. Ha rossz munkát végeztek külföldön, akkor még le lehetett olvasni a szereplők szájáról: „Mi a fenét mondjak még?” Más lehetőség híján ismét magyarra kellett szinkronizálnunk az eredetileg magyarul forgatott filmeket, hogy a hazai nézők számára élvezhetők legyenek (Kovács 2015: 36).

Az egyetlen terület, ami Magyarországon végig magyar tulajdonosú cégeknél maradt a pornófilmiparban, a filmek magyarországi forgalmazása volt.

Voltak mindig próbálkozások, sőt voltak külföldi nagy cégek is, akik azt hitték, hogy majd, mert Németországban jól menő a cégük, majd Magyarországon is, és nagyon meg is voltunk ijedve, hogy majd mit tudom én van 500 filmje lefogatva, majd ezekkel ők majd letarolják a piacot. Alapítottak magyarországi kiadót, csak hát ugye, más a német piaci viszony, meg más a magyar. Mások voltak az árak. [...] Amiért ő simán elad Németországban egy VHS-t, azt Magyarországon kiröhögték. Ráadásul mi összefogtunk a Fókusz tulajdonosával, és akkor mindig csináltunk ilyen nagyon komoly árleszállításokat, árcsökkentéseket, tehát jóval alávertünk mindig, és akkor így pár hónap után ki is ment. (Részlet egy saját interjúmból egy egykori pornófilmproducerrel és -rendezővel: [I1.])

A pornófilmgyártás és -piac szereplői és a magazin kiadók között általánosak voltak az együttműködések és összefonódások. Azoknak a filmeknek a forgatásain, amelyeket itt forgattak, de forgalmazni is itt szándékoztak, sokszor fotóztak is. Ez a magazinoknak ingyentartalmat, a magyar piacon is forgalomba kerülő filmnek pedig ingyenreklámot biztosított. A Magyarországon működő pornóipar egy kis méretű, átlátható hálózatként írható le, amelyben mindenki ismert mindenkit. Az 1990-es éveket több interjúalanyunk is úgy írta le, mint amikor a pornószakma Magyarországon „családián tudott működni”.

Az 1990-es évektől a pornó egyre könnyebben szivárgott be a nagy olvasottságú bulvármagazinokba és szórakoztató tévéműsorokba is. A sajtó az 1990-es évek elejétől érdeklődött a pornóipar és piac iránt. Ez a „kapitalista átmenet” egy izgalmas aspektusa volt, mely sok

62 168 óra (1997. március 11., 26–27. o.).

olvasót érdekelt. A nagy elérésű sajtótermékekbe való bekerüléssel a pornóipar szereplői gyakorlatilag ingyen jutottak hirdetési felülethez, míg a lapok olvasottságát és a tévéműsorok nézettségét garantáltan növelték a pornóval kapcsolatos tartalmak. Az 1990-es évek első felében a beinduló bulvárújságok szolgáltatottak felületet, az 1990-es évek második felében csatlakoztak ehhez a kereskedelmi televíziók. Egy egykori, a témával foglalkozó újságíró a következőképpen vázolta fel a mindkét fél számára kölcsönös együttműködést:

A fizetések úgy döntöttek el, hogy teljesítményelv alapján, tehát megjelent flekkek, megjelent oldalszám, és hát akkor ez nekem jó volt, mert [...] én azért választottam ezt a témát, mert hogy ez biztos bekerült a lapba. [...] És kerestem egy olyan területet, [ahol] megjelennek azok a cikkek, amiket az ember ír. [...] Igazolva van, hogy én teljesítettem minden hónapban. [...] Ami aztán elég érdekes volt, akkor jelentkezett először, az 1990-es évek elején jelentkezett ez az egész. Teljesen új volt. Be is került a lapba. (Részlet saját interjúmból egy egykori újságíróval [I3].)

A kereskedelmi csatornák 1997-es magyarországi indulása után, a 2000-es évek elején a *LuXx Videó* tulajdonosa által, főleg a Private Mediának rendezett filmekben szereplő pár pornószereplőre elkezdtek a „magyar pornószár” jelzőt használni, és a kereskedelmi csatornákon szerepeltették őket, általában együtt a rendező-tulajdonossal. A 2000-es évek elején Vad Katalin, azaz Michelle Wild az első, aki a tágabb pornóiparban is keresett névnek számított és a magyar mainstream kereskedelmi médiában is szerepelni kezdett mint egy pornóvállalkozás állandó arca.⁶³

A pornóval kapcsolatos társadalmi diskurzusok és a társadalmi fogadtatás

Kétség sem férhet hozzá, hogy ahogyan azt bemutattuk, a rendszerváltás „pornóboomja”, bár egy jól körvonalazható és több évtizedes történeti folyamatba illeszkedett bele, igencsak felkorbácsolta a közvéleményt. Ennek megfelelően az 1990-es évek első felében hamar felállt egymással szemben a pró és kontra tábor, amelyek, ahogyan azt majd látni fogjuk, nem teljesen képezik le a más témáknál szokásos elitfrakciók közti törésvonalakat (lásd Gagyai 2014). Ennek főként az az oka, hogy a liberális tábor a pornó témája mentén a szabadságjogok (média-, szólás-, sajtószabadság) mellett kardoskodók és a pornóban megtestesülő antihumanizmus, illetve nőellenesség ellen kiálló konfliktusa mentén bomlott további két csoportra. Azon, hogy a keresztény-nemzeti értékek iránt elkötelezett megszólalók leginkább erkölcsi alapokon tartották károsnak a pornót, nem lepődhetünk meg, de komoly ellenzői voltak a jelenségnek a liberális értelmiségi frakción belül is. Az ellenzők és a szigorú szabályokat, vagy akár teljes betiltást is szorgalmazók leginkább a pornográfia erkölcsökre, különösen a kisgyerekek fejlődésére veszélyes mivolta miatt ítélték el a jelenséget, amelyet gyakran hasonlítottak valamiféle betegséghez, amely megfertőzi az egyébként egészséges „néplelket”. Ahogyan azt egy a pornó ellen törvénymódosító javaslattal élő MDF-es képviselő megfogalmazta: „a pornó a társadalom egy rákos tünete, olyan kinövése, amit mindenféleképpen ki kell operálni a társadalom testéből”.⁶⁴ Az erkölcsi alapon történő elítélés mellett az ellenzők egy másik tábor a pornó antihumanista és könyörtelen, profitmaximalizáló

63 Ebben is különbözött Staller Ilonától, aki hasonlóan ismert volt, de önálló szereplőként, nem pedig egy vállalkozás által kinevelt „sztárként”.

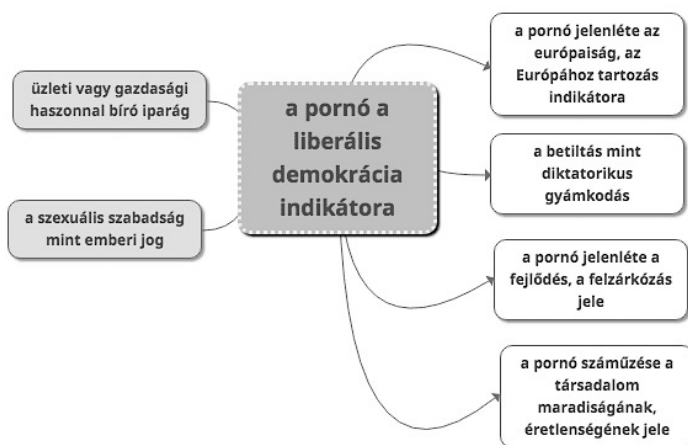
64 *168 óra* (1990. május 29., 26–27. o.).

iparágként való működésében látta a pornóval kapcsolatos problémák lényegét. Ahogyan azt Hankiss Ágnes író, későbbi politikus megfogalmazta egy interjúban:

Ez egy nagy semmi, helyesebben olyan sivárság, s ebből nagyon jól megél egy üzletág, amely valójában az emberi nyomorúsággal él vissza. Akiket lefényképez, nyilvánvalóan olyan marginalizálódott emberek, akik azért teszik magukat áruvá, mert ez az utolsó esélyük. Aki magát humanista embernek tekint, ezért sem lelkesedhet az effélékért.⁶⁵

A pornográfiával kapcsolatos másik táborra a megszólalásaik alapján nem feltétlenül mondhatjuk, hogy a pornó mellett érveltek volna, hanem inkább olyan keretben közelítették meg a jelenséget, amely akarva-akaratlanul, de jelentését tekintve a pornó legitimálását eredményezte. Az 1. ábra a pornót legitimáló diskurzusok egyszerűsített struktúráját ábrázolja. Ezek a vélekedések sokszor épp a pornó jelenlétét problematizáló, szatirikus és ironikus megszólalások voltak, ám humoruk csakis akkor tudott csattanni, ha meglévő és sokak által ismert érveket tudtak kifigurázni.

1. ábra. A pornográfiát legitimáló diskurzusok szerkezete

Az elemzett sajtócikkekben alapvetően egy fő legitimációs keretet tudtunk azonosítani, és két ehhez kapcsolódó kisebb legitimációs keretet. Ezeket az 1. ábrán sötétebb szövegdobozok, míg a legitimációs keretekhez kapcsolódó érvelési stratégiákat a világosabb szövegdobozok jelölik.

A kelet-európai régió 1989-es, a kapitalista világrendszerbe való visszacsatlakozását Giovanni Arrighi (1990) kifejezésével élve a felzárkózás illúziója hatotta át. A liberális politikai elit és a vele szövetséges tőkefrakció hirdette, hogy a szabad piac és a demokrácia programjával felzárkózhatunk a „Nyugathoz”, elérhetjük a jólétnek és a társadalmi biztonságnak azt a szintjét, amely az észak- és nyugat-európai országokat jellemzi (Gagyí 2014; Melegh 2006). A Nyugattól való lemaradás egy időben lineáris fejlődési pályán való alulfejlettséget jelentett. Ez a szimbolikus geopolitikai kapcsolatok és az identitásképzés szintjén Böröcz József (2006)

65 168 óra (1990. április 3., 26–27. o.).

kifejezésével élve morális geopolitikaként is működött. A Nyugattól való lemaradás morális, jellembeli vagy kulturális hátrányként jelent meg. Tehát eszerint akkor éri utol az ország a Nyugatot, ha maga is „nyugatos” lesz. Ehhez kapcsolódóan a vélekedések egyik legjellemzőbb és legnépesebb csoportja a pornó jelenlétét mint a liberális demokrácia indikátorát értelmezte: azokban az országokban van liberális demokrácia, ahol a pornó is engedélyezett és látható, ergo Magyarországon liberális demokrácia működik.

Ennek a keretnek az egyik legfontosabb alkotóelemét azok a vélemények jelentik, amelyek a pornó jelenlétében a társadalmi fejlődést, a Nyugathoz való felzárkózást, a lemaradás ledolgozását vélik felfedezni. A következő idézet cinikus felhanggal ugyan, de összesűrítve tükrözi vissza ennek az értelmezésnek a karikatúráját:

A héten főműsoridőben [a német *3sat* csatornán] sugárzott 25 perces film témája a szárnyait bontogató magyar kapitalizmus egyik figyelemre méltó területe volt, ahol a lemaradás hazánk és a fejlett Nyugat között jóval kisebb, mintsem azt bárki is gondolni merészné. A magyar sikersztóri: a pornóipar.⁶⁶

Ezt az érvelést egészítik ki azok a vélekedések, amelyek csalódva említik az ellenvéleményeket, mondván, hogy a magyar társadalom jelentős része még nem elég érett és erkölcsileg nem elég szabad ahhoz, hogy a pornót befogadja. Erre a vélekedésre hoz példát az alábbi idézet, melyben az újságíró egy erotikus magazin szexuálpсихológus lapszerkesztőjét kérdezi:

– Az erkölcsöket nem kell féltünk a szexuális és pornóirodalom megjelenésétől?

– Én inkább úgy érzem, a szexlapokat kell féltünk a hazai társadalom meg nem értésétől.⁶⁷

A felzárkózási illúzió és a morális geopolitika szexuális formája nem csak a pornóról való tárgyabb diskurzust jellemezte, hanem a pornóipar maga is termelte ezeket a retorikákat marketing- és legitimációs stratégiaként, piacélnkítés és „munkaerő-toborzás” céljából egyaránt. Ennek az egyik legextrémebb példája néhány olyan korabeli szexlap elnevezése, amely a címében is viselte a demokratikus jelzőt, például a *Sexy Lady – Független Demokratikus Sexy Magazin* vagy az azonos lapcsaládhoz tartozó *Lesbi Girls – Független Demokratikus Lesby Magazin* (előbbiről lásd: Lányi 1990: 239). A pornóipari szereplők missziója, miszerint önkéntes fáklyavivők lesznek a magyar szexuális kultúra éjszakájában, a már említett érdekvédelmi egyesület, az EMKE megalapításáról szóló hírekben is kihangsúlyozásra került.

1991. augusztus 27-én, Budapesten létrejött az Európai Mozgalom a Kulturált Erotikáért elnevezésű egyesület. Az EMKE alapító tagjai – az erotikus termékeket előállító vállalkozók, az erotika világában legálisan ténykedők, a „szexipar” szolgáltatásait és termékeit forgalmazók, a szexológiai foglalkozó tudósok, szakértők, a szakemberek, szexklubok és partnerkereső intézmények, az erotikus lapokat, könyveket, videófilmeket kiadók és forgalmazók várják soraikba mindazok jelentkezését, akik érdekeltek egy európai szintű morális és üzleti szexkultúra megeremtésében. [...] [F]ontos célkitűzés egy európai szintű szexuális kultúra kialakítása Magyarországon. A szexuális kultúrához mindenütt a világon egy sajátos iparág tartozik, amely értéket is hordoz, amely értékek védelme, felkarolása, kifejezésre juttatása az EMKE alapítóinak is alapvető célja, érdeke. [...] Az EMKE alapvető célkitűzése a szexkultúrában is Európába, Európa szintjére jutni.⁶⁸

66 *Népszabadság* (1994. március 28., 11. o.).

67 *Heti Budapest* (1990. május 25., 19. o.).

68 ÖKM, saját gyűjtés.

A nyugatos narratívát az osztrák ÖKM úgy is kihasználta, hogy azzal hirdette magát, hogy a hasábjain megjelenő hirdetésekben nyugati, azaz leginkább osztrák szexpartnerekkel lehet ismerkedni. Ezáltal a vágyott nyugati színvonalat nem csak a szexuális kultúra, hanem a szexuális interakciók által megszerezhető konkrét életszínvonal-javulás szintjén is felajánlotta olvasóinak – persze szexuális kapcsolatokon keresztül.

És még valami, amit csak az ÖKM nyújthat olvasóinak: közvetlen kapcsolatok Nyugat-Európában, elsősorban Ausztriában élő férfakkal, hölgyekkel, párokkal. Magazinunk nemzetközi, nem ismer országhatárokat. [...] Reméljük, hogy [s]zerény eszközeinkkel mi is hozzájárulhatunk Nyugat- és Kelet-Európa egyesüléséhez a szó legszorosabb értelmében...⁶⁹

A szexualitás morális geopolitikája a szexipar aktorai számára althusseri (1971: 108) értelemben is ideológiaként működött, amely illuzórikus viszonyt alakít ki a valósághoz és felépíti a szubjektumot. Például a saját társadalmi kapcsolatok értelmezésében, illetve a stigmatizáció feldolgozásában: „[A] magyar ember még mindig elég prúd, a szexiparból élőkhoz komoly ellenszenvvel viszonyul” (Gold 2005: 5, kiemelés tőlünk). Ugyanez a „még mindig” narratíva a felzárkózási illúzió értelmében bizakodva tekint a jövőbe. Ugyanez a szelfnarratíva jelenik meg több aktornál a saját múltra való visszatekintésben. Az aktorok többször olyan hősöknek narrálják magukat, akik megküzdöttek a prúdériával és elősegítették az ország nyugatiasodását a szexualitás területén. Például: „mára a pornó elfogadott lett, nekünk Misivel [Michele Wild pornószerelő] még meg kellett küzdenünk az előítéletekkel” (Gold 2005). Vagy: „Valami beindult: Magyarországon elkezdett omladozni a prúdéria fala. Egy lépéssel közelebb kerültünk a Nyugathoz, ami talán részben nekem is köszönhető” (Kovács 2015: 34).

A következő idézet az irónia eszköztárával figurázza ki a reflektálatlan „Európa-imádatot”, amely így egyfajta ellendiskurzust képez.⁷⁰

Az a benyomásom, hogy nemcsak, hogy igyekszünk Európába, de már a „kultúrbiznisz” kellős közepén leledzünk. A fejlődés legmagasabb fokán. Ami már a legmerészebb csúcst, a kommunizmust is meghaladta. Mert itt nem zárult le semmi, posztmodern ide, Fukuyama oda: a történelemnek nincs vége, nemcsak egy Oscar-díjas pornósztárszónok van, hanem több jelöltünk is erre a címre. [...] Lelki szemeim előtt már megjelent egy káprázatos Európa Parlament, ahol nem csupán elolaszosodott Husikák [Cicciolina beceneve], hanem virtigli magyar husikák nyüzsögnek az ülésteremben anyaszült – vagy éppen klónozott – meztelenségben, és hoznak nagyszerűbbnél nagyszerűbb törvényeket az emberi szabadság védelmében. Mondjuk, illet: legyen alanyi joga mindenkinek a pornó – korra, nemre, etnikumra, vallásra való tekintet nélkül.⁷¹

A pornót a liberális demokráciák indikátoraként felrajzoló diskurzusok egy másik csoportjába azok a megszólalások tartoznak, amelyek a pornó teljes vagy részleges betiltása mögött diktatúrákat idéző és az állampolgárok felett gyámkodó, őket gyerekeknek tekintő politikai berendezkedést vélnek felfedezni. A tiltás/szabályozás áll szemben a szabadsággal, a diktatúra a demokráciával. Ez egy végtelenségig polarizált véleménystruktúra kontúrjait rajzolja meg.

69 ÖKM, saját gyűjtés.

70 A részlet azért is zavarba ejtő, mert benne jól azonosíthatók azok a diszkurzív megoldások, amelyek az utóbbi néhány évben a „gender” fogalmával kapcsolatos kritikákban köszöntek vissza: pornó = Európa = fejlődés = posztmodern = haladás = a klónozás mint a természeti törvények felülbírálása = emberi/alanyi jog.

71 *Új Magyarország* (1997. április 14., 11. o.).

Ha a demokratizálás felé megyünk, akkor a magyar nép hadd döntse el maga, hogy van-e igénye erre. Mert ha demokratizmus van, akkor a szexualitásban is hadd legyen...⁷²

A fő legitimációs keretet, amely a pornót a liberális demokráciák indikátoraként jelöli meg, két kisebb egészíti ki. Ezek közül az első ott folytatja, ahol az előző alkeret abbahagyja, hiszen azzal érvel a pornó mellett, hogy a szexuális szabadság, akár csak más szabadságjogok, például a vallás- vagy szólásszabadság, a demokráciában alapvető emberi jognak számítanak, így a pornóhoz való hozzáférés is tulajdonképpen alapjog. Azaz biztosítani kell az ehhez való hozzáférést.

A társkeresők által már régóta ismert Levélpressez Gmk. álláspontja szerint a szexuális szabadság a legalapvetőbb emberi jogok egyike, és az ennek korlátozására összegyűjtött aláírások csak a kisebbség véleményét tükrözik.⁷³

A legitimáló segéddiskurzusok másik csoportja pedig azzal érvel a pornó mellett, hogy ugyanolyan üzletág és vállalkozás, mint a többi, megélhetést biztosít az abban dolgozóknak, adóbevétel származik belőle, mindenki csak profitálhat.

Vegyük tudomásul, hogy ez is éppolyan üzlet, mint a többi. Zsíros üzlet. Kis alaptőke, óriási profitlehetőség. Csak jól kell csinálni.⁷⁴

A nyilvánosságban elszabadult pornográfia különféle civil alapon szerveződő tiltakozásokat is életre hívott, noha a korabeli magyar feminizmusnak nem volt kiemelt és hosszú ideig problematizált témája a pornográfia. Az Egyesült Államokban indult porNO kampány Magyarországon is megjelent 1990 és 1992 között: aktivisták porNO matricákat ragasztottak például az újságosstandok azon részére, ahol a pornóújságok voltak láthatók (Bollobás 2006). A kampány nem célozta meg a döntéshozókat, inkább szimbolikus volt, a problémára akarta felhívni a figyelmet (Fábián 2002). Magyarországon ebben az időszakban három irányvonalra koncentrált a feminizmus, ami magyarázhatja azt, hogy miért nem tudott a magyar nők szexiparban való kizsákmányolására érdemi reakció születni a cikkeken és szimbolikus kampányokon kívül. Egyrészt szimbolikus akciókra, amelyek nem konkrét intézkedéseket, mozgalmi nyomásgyakorlást céloznak meg a nők ügyeivel kapcsolatban, hanem céljuk, hogy felhívják a társadalom figyelmét a problémára, másrészt ügyek szeparált, formális képviselőre, szolgáltatások nyújtására a civil szektorban (Fábián 2002), és harmadrészt a feminizmus elméleti művelésére, szabadegyetemek, folyóiratok létrehozására és közéleti, tudományos cikkek írására (Acsády 2002). Mivel a pornóipar, szemben a prostitúcióval vagy a háztartási erőszakkal, a szerződéses bérmunkaviszonyokon belül és formális infrastruktúrák használatával működött, civil képviselő nemigen tudott alakulni a pornózereplők képviselőre – a formális viszonyok között ez hagyományosan egy szakszervezet dolga lett volna. Emellett minden bizonnyal a nyilvánosságban a pornóiparnak a liberális demokrácia értékeihez való kötése is megnehezítette a pornóipar nyilvános kritikáját.

Az elszórt, akciószerű feminista tiltakozások mellett a Katolikus Ifjúsági Mozgalom több mint 75 ezer aláírással támogatott népi kezdeményezése számított komolyabb ellenszélnek. Utóbbi hatására a konzervatív többségű új országgyűlés először 1990. március 2-án egy

72 *168 óra* (1990. május 29., 26. o.).

73 *Magyar Hírlap* (1990. február 17., 6. o.).

74 *Reform* (1989. december 1., 44. o.).

határozatot⁷⁵ fogadott el, amelyben – kissé időt nyerve a szabályozás végiggondolásához – ígéretet tettek a meglévő büntetőjogi passzusok mellett kiegészítő szabályok beiktatására. Röviddel ezután, 1990 áprilisában jelent meg a Kereskedelmi Minisztérium rendelete,⁷⁶ amely tiltotta a pornográf termékek forgalmazását, az erotikus és szexuális eszközök árusítását pedig csakis a gyerekintézmények (óvoda, iskola) és egyházi intézmények 200 méteres körzetén kívül tette lehetővé. Arról, hogy mi minősül erotikus és mi pornográf tartalomnak, a rendelet szövege szerint a „Művelődési Minisztérium által létrehozott, független szakértők részvételével működő társadalmi szakértői bizottság dönt”. Ennek hiányában azonban előfordult, hogy egyes települések vezetői önkényesen tiltottak ki szexlapokat, például az épp akkor magyarul megjelenő *Playboy*-t a területükről – erről jelent meg panaszos hangú beszámoló például a *Beszélő*-ben.⁷⁷ Egyértelmű definíció és érdemi bizottság hiányában a rendelet betartásáról gyakorlatilag nem beszélhetünk. Az újságosbódék kirakatából való kiűzése érdekében a korabeli források szerint a főváros is hadat üzent a pornó- és szexújságoknak. A szigorítást a lapkiadók – érthetően – igyekeztek elkerülni⁷⁸ vagy alternatív javaslatokkal (például zárt csomagolás) előállni.

A szabályozási változások egyik fontos eleme, hogy – ahogyan külföldön (Person, Hurka és Knill 2016) is megfigyelhető – a pornográfia szabályozása külön vágányra kerül, és a lehető legszigorúbb tiltást vezetik be a kiskorúak szereplésével készített tartalmakra vonatkozóan. Idehaza a Btk. 1997-es átfogó módosításakor⁷⁹ lett önálló tényállás a tiltott pornográf felvétellel való visszaélés, aminek értelmében a kiskorúakról történő pornográf felvételek készítése, birtoklása és terjesztése is önállóan büntetendő cselekménnyé vált. Ennek közvetlen előzménye a sajtóban is sokat cikkezett⁸⁰ 1996-os ún. egri gyerekpornóügy volt. A gyerekek felhasználásával készített pornográf felvételek önálló büntetésének hozadéka, hogy a felnőttek részvételével gyártott pornó megítélése megváltozhat: a törvényhozás a társadalom kollektív lelkiismeretét azzal nyugtatja, hogy a gyerekeket szigorúan védi, ezzel azonban – ellenkező tartalmú szabályok hiányában – körbe is rajzolja azt a tevékenységi kört, amelyet bizonyos keretek között, de mégiscsak engedélyez (Person, Hurka és Knill 2016), tehát legitimálja a pornóipar gyermekekre nem veszélyes praxisait. Ezzel pedig maga a szabályozás válik a pornifikáció motorjává. A jelenség, hogy a pornográf felvételek tartalma, amennyiben szerződéses viszony áll fenn a felek között, kizárólag a gyerekek és fiatalok használatának esetében van szabályozva, sok európai országra jellemző. Ez a jogi környezet kedvez az extrémítás és brutalitás iránti igény kiszolgálásának, mely az európai pornó védjegyévé vált, és amelynek Magyarország az egyik fő beszállítója volt a „hosszú kilencvenes években”.

75 23/1990. (III.12.) OGY határozat a pornográfia és szennyirodalom nyilvános terjesztésének tiltására irányuló népi kezdeményezésről.

76 6/1990. (IV.5.) KeM rendelet.

77 *Beszélő* (1990, 54. szám: „Playboy-téboly”).

78 *Kurír* (1991. február 4., 16. o.).

79 1997. évi LXXIII. Törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról.

80 Felvilágosító filmnek álcázott gyerekpornó-videókat forgatott kiskorú lányok szerepeltetésével egy egri házaspár, az ügy 1996-ban került napvilágra. *Kurír* (1996. június 7., 2. o.).

Szexuális nemzetkarakter mint brand a nemzetközi és a hazai pornópiac

A turizmus és marketingipar körülbelül az elmúlt másfél évtizedben fedezte fel azt a jelenséget, miszerint egy ország vagy nemzet a saját nemzeti sajátosságait konstruálva a nemzetet és a nemzetiséget értékesíthető branddé alakítja: ezt fedí le a nemzetbrandelés (*nation branding*) fogalma (Gudjonsson 2005; Fan 2006). A nemzetbrandelésben rejülő lehetőségeket hamar felfedezte magának a hazai pornóipar is. A nemzetközi piacon gyorsan elterjedt a kilencvenes évek elején a „*magyar look*” (Szoferfy és Slade 2005) kifejezés, amely a női pornószerplők kinézetére, valamint a filmezés módjára (a játékfilmstílusra) utalt. Jellemző volt, hogy az európai, így a magyar női szereplők kevésbé használtak szilikonimplantátumot, főleg mellimplantátumot, míg az amerikai iparban ez volt az általánosan elterjedt. Így a „természetes” adottságú nők stílusa és a játékfilm stílusa jelenthették a *magyar lookot*.

Ugyancsak „magyar sajátosságként” értelmezhető, hogy részben a poszt szocialista szabályozatlan jogi környezet miatt, melyben semmilyen kitétel nem szerepelt a filmekben megjelenő szex „milyenségére”, csak a szereplők életkorára, részben azért, mert az 1990-es évek elejétől a magyarországi gyártási igényeket a nagy európai pornócégek szabták meg, a nemzetközi pornóiparban a magyar jellegzetesség az anális szex lett (Slade 1997). Ilyen címek születtek: *Hungarian Anal Rhapsody* (Odyssey Group, 1992), *Hungarian Anal Sex Tour* (Asia Blue, 1996), *Hungarian DP Birthday* (Heatwave, 1993) *Tianna's Hungarian Connection* (Elegant Angel, 1992), *Buttwoman Does Budapest* (Elegant Angel, 1992), and *Buttwoman Back in Budapest* (Elegant Angel, 1993) (Slade 1997: 6). Ebben az időben a filmek ajánlójában, ha az szerepelt, hogy „forgatva Budapesten”, azt jelentette, hogy a film anális jelenetet tartalmaz. Amerikában a pornótékákban a „*Hungarian*” feliratú polcon az anális jeleneteket tartalmazó kazetták sorakoztak (Szoferfy és Slade 2005: 187). Tehát a rendszerváltás utáni társadalmi-gazdasági viszonyokra építve a pornóipari tőke materiálisan a magyar nőket használta fel a durvaságon és extremitáson alapuló versenysztratégiájához, szimbolikusan pedig a magyar nemzetiséget mint brandet.

A nemzetbrandelés nemcsak a külföldi, hanem a hazai piac meghódításában is tudatosan alkalmazott stratégia volt, ami az 1990-es évek nacionalizmushullámának meglovagolásaként is értelmezhető. A LUXx Video a magyar piacra a szinkronizált külföldi pornófilmekkel konkurálva a „Magyar film magyar szereplőkkel” szlogennel lépett be. „És nagyon berobbant, meg nagyon ütött ez a szlogen” (Részlet egy saját interjúnkból egy egykori pornófilmproducerrel és -rendezővel: [I1.]). A LUXx akkor sem dobta el teljesen a szlogent, amikor később végül a piaci viszonyokhoz alkalmazkodva a nagy gyártók filmjeinek forgalmazására váltott, csak rövidebb formában adaptálta: „Magyar szereplőkkel.” Interjúink alapján a szlogen arra az érzetre játszott rá, hogy a filmben szereplő nőkkel a magyar néző akár össze is találkozhat az utcán vagy a villamoson, és ez izgalmasabbá tette a pornónézést. Sőt egy interjúalanyunk szerint ez is közrejátszott abban, hogy külföldi cégek nem tudtak betörni a magyar piacra, mert: „nem kifejezetten magyar szereplőkkel készültek, tehát nem éltek meg Magyarországon” (részlet egy saját interjúnkból egy egykori pornófilm producerrel és rendezővel: [I1.]).

A pornifikáció már bemutatott sztárkonstrukciója szintén hozzájárult a szexuális nacionalizmushoz és megnövelte a belső keresletet a *magyar sztárok* iránt, másrészt hozzájárult a felzárkózási illúzióhoz, mert azt sugallta, hogy Magyarország világsztárokon keresztül kapcsolódik az iparhoz. Jól mutatja e kettősséget a hangsúlyozottan *magyar sztárok* angol művészneve.

A magyarországi pornóipar alkonya

A 2000-es évek második fele jelentősen átalakította a globális pornóipart. A telekommunikációs, mikroelektronikai és informatikai iparágak által hajtott innovációs hullám olyan hordozó- és fájlformátumokat hozott létre (CD, DVD, MP3), melyekkel (jelentős) minőségvesztés nélkül lehetett információt másolni, illetve a széles sávú internet elterjedésével letölteni. Ez jelentős átrendeződést hozott az „általános” film- és lemeziparban (Morris 2015), de a pornóiparban is, ami kiélezte az árversenyt és még hangsúlyosabbá tette az olcsó formátumokat.

Még ennél is fontosabb volt az eredetileg amatőr videómegosztóként létrejövő, majd professzionalizálódó, úgynevezett web2-es internetes szolgáltatók, elsősorban a *YouTube*, illetve az erre a modellre építő internetes pornóoldalak elindulása. A *PornHub*, a *RedTube* és *YouPorn* oldalak létrejöttével, majd azzal, hogy eredetileg a *PornHub*ot indító kanadai MindGeek cég felvásárolta az össze konkurens oldalt, hatalmas tőkekoncentráció ment végbe a pornóiparban, ami alapjaiban rendezte át azt, és ami leginkább a kis tőkével rendelkező cégeket sújtotta, mivel a profit egy jelentős része a gyártás helyett a netes szolgáltatóknál kezdett realizálódni.

Általában elmondható, hogy a filmek költségvetése a 2000-es évek második felére lecsökkent, viszont addigra a filmekkel szemben támasztott extrémításigény megnőtt és stabilizálódott.

Anál nélkül már tényleg nem létezik szín és egyre jobban a nők megalázásáról szól az egész. [...] A rendező, a producer és a forgatókönyvíró minél újabbat, minél többet akar mutatni, mert már unalmas az, hogy a lányon az összes lyuk, ami csak létezik, be van tömve. Milyen újat tudnánk még mutatni? (Havas 2005a: 85).

A transznacionális árversenyben a gyártás egy jó része Budapestről Prágába, egy másik része Kelet-Európa keletibb részére költözött. Az interneten elérhető tartalmak miatt a legtöbb pornómagazin tönkrement vagy csak nagyon alacsony példányszámmal tud megjelenni. A *LuXx Videó* a 2010-es években csődbe ment. A Magyarországon forgatott filmek forgatásához sokszor más kelet-európai országokból érkező nőket alkalmaznak, ami lenyomja a béreket és tovább csökkenti a szabályozottságot.

Romániából, Oroszországból, a Cseh Köztársaságból jönnek és kevesebb pénzért dolgoznak. [...] [A]z elmúlt években felduzzadt a szakma, Kelet-Európa tucatjával ontja magából az olcsóbbnál olcsóbb munkaerőt, ki tudja, hogy érvényes vagy éppen hamis AIDS-tesztel rendelkeznek-e (Gold 2005: 22 és 180).

Összességében a 2010-es években a kanadai központú internetes tőkekoncentráció hatására és a filmletöltés és -másolás lehetőségeinek elterjedésével a filmek költségvetése lecsökkent, és mind az árverseny megnőtt, mind a fogyasztás erősen eltolódott az olcsón leforgatható fragmentált szexjelenetek preferálása felé, hasonlóan, ahogy a *YouTube* és az MP3 technológia eltolta a zenefogyasztást az albumokról a zeneszámok és *playlistek* fogyasztása felé (Barna 2017). Ugyanígy az európai pornóipar hatására a filmek brutalitása és extrémítása általános elvárássá vált.

A kelet-európai bérversenyben a pornószeplők bérei lenyomódtak, és így egyre több mindent kellett vállalniuk egyre kevesebb pénzért. A gyártás pedig részben áttevéődött más

kelet-európai országokba, az internetes keresőszavakon keresztül történő pornófogyasztásban megjelentek a „Hungarian” jelző mellett a „Czech”, a „Russian” és az „Ukrainian” jelzők.

És akkor mondják azt, hogy hát most nem kell, mert az internet így, meg az internet úgy, és akkor úgy kezdtek visszamondogatni. De aztán utána, mint ahogy a mai napig is jönnek felkérések, utána mondták, oké, de azért forgassál nekünk csak, tudod, az a film milyen jó volt, emlékszel, hogy az mekkora sikeres volt, csinálj meg 2-3 olyat havonta nekem. Jó-jó-jó, mondom, és mennyiből? Hát a negyedéből. Hát mondom jó, persze, akkor negyedolyan lesz a minőség. És akkor mondták, hogy ja, jó, akkor majd megcsinálja más. Mondtam, akkor csinálja más. (Részlet egy saját interjúmból egy egykori pornófilmproducerrel és r-endezővel: [11].)

A hosszú kilencvenes évek egy olyan időszak volt, amikor a globális pornóipar az ország méretéhez képest aránytalanul nagy mértékben szervezett ki gyártást Magyarországra. A globális pornóipar átrendeződésével a gyártás visszaszorult, és a szexipar új formái jelentek meg (lásd e lapszámban: Barna és Katona 2020).

Összegzés

E tanulmány egyrészt azt rekonstruálta, hogy az 1980-as évek végétől és a *hosszú kilencvenes években* milyen előzmények után és hogyan történt Magyarország integrációja a kiépülő hazai pornóiparon keresztül a nemzetközi pornóiparba, másrészt, hogy mi jellemezte abban az időszakban a pornóipar hazai működését. Számos tényező együttállása eredményezte az ország nemzetközi pornóipari integrációját. Összegzésként ezen tényezők rendszerezésén keresztül mutatjuk be, miért vált Magyarország a legalkalmasabb országgá arra, hogy a pornóipar területén úttörő szerepet töltsön be a régióban. Ebben az egyik legfontosabb tényező az volt, hogy a régió országai közül az egyik legliberálisabb társadalom- és gazdaságpolitikát folytatta. Az ország az 1950-es évek végén kezdődő, majd az 1970-es években gyorsan megsokszorozódó államadósság kezelése miatt a külföldi tőke számára barátságos környezetet épített ki már az 1970-es és 1980-as években, ami megkönnyítette a nemzetközi (főként osztrák, német) tőke beáramlását a rendszerváltás idején. A gazdasági liberalizmushoz illeszkedve az államszocializmus alatt egyre jobban lazultak a reklámparban is a szabályozások és irányelvek, a szexualizált női testtel való reklámozás bevett gyakorlat volt a nyilvánosságban, a Kádár-kor vizuális kultúrájában a szexualizált női test látványa egyre megszokottabbá vált a nyilvánosságban. A régió infrastruktúrában (technikai apparátus, szakértelem a filmiparban) az egyik legfejlettebb, de a többihez hasonlóan olcsó ország, ami komoly versenyelőnyt jelentett az erőforrásban szegényebb országokkal szemben a külföldi tőke csábítása során.

Mindemellett az államszocializmus hétköznapi viszonyait a nemek közti egyenlőtlenség szexualizált módjai jellemezték. Osztályszempontból felemás női emancipáció zajlott: a munkásosztálybeli nők számára az emancipáció nem feltétlenül jelentett nagyobb önállóságot vagy kisebb kiszolgáltatottságot a férfiaknak, ez a strukturálisan hátrányos pozíció pedig könnyen öröklődött tovább. A felszínen látható felemás női emancipációval párhuzamosan, attól leválasztva zajlott a szexualitásról való, főként modernizációs és osztályszempontból már akkor is szelektíven pronatalista keretben zajló nyilvános diskurzus. Ez rásegített arra, hogy bizonyos osztályhelyzetű nők szexuális kizsákmányolásának ügye teljesen leválasztásra kerüljön a női emancipáció politikai kérdéséről, és normaként jelenjen meg.

A külföldi, főként nyugatról érkező férfiak és a magyar nők közötti szexuális csere gyakorlati már az 1970-es években kiépültek (digózás); a prostitúció pedig tulajdonképpen végigkísérte a Kádár-korszakot is.

A rendszerváltás idején teljesen alulszabályozottá vált a piac, gyakorlatilag nem volt kontroll semmi felett, a pornóipar szabályozására nem volt semmilyen precedens, és a rendszerváltás első egy-két évében politikai vagy komolyabb civil figyelem sem (utóbbi később sem). A strukturális átrendeződés nyomán a gazdaság megroggyanásával elképesztően tőke-, befektetés- és bevételigenyes volt az ország szinte minden iparága. Viszonylag kevés tőkével már be lehetett lépni a lapkiadás vagy a pornófilmgyártás területére, amelyet helyi vállalkozók meg is tettek, ám hamar kiderült, hogy a fennmaradáshoz komolyabb erőforrások szükségesek a piaci versenyben, amivel viszont szinte csak a külföldi tőkével bíró szereplők voltak képesek életben maradni. Komplettnői csoportok egzisztenciája roppant meg (a rendszerváltás vesztesei), akik számára a pornóiparba való belépés strukturális kényszerek által szegélyezett döntés volt. A pornószerelők mellett a viszonylag jól képzett technikai munkaerőt olcsón tudták a produkciók bérelni, ahogyan a könnyen hozzáférhető exkluzív helyszíneket is („minden eladó”).

Mindezeket túl további kontextuális tényezők, valamint a hazai és nemzetközi pornóipar sajátosságai is hatással voltak. A szexuálisan nyitottabb Jugoszlávia az etnikai konfliktusok és később a háború miatt gyakorlatilag azonnal lekerül a térképről, a régió más országai, közülük is leginkább Magyarország válik a kiszervezés helyszínévé. A nemzet brandelése a szexiparon keresztül: az egykori keleti blokk elzártága egzotikumként tőkésíthető („lányok a vasfüggöny mögül”), mert a pornóiparnak mindig kellene az új női arcok; valamint megszületik a „magyar” zsáner, ami egyrészt a szereplők külsejével („magyar look”), másrészt pedig az egyre extrémebb szexuális formákkal (anális szex) kerül azonosításra. A rendszerváltás idején a pornót legitimáló hazai diskurzusok legnagyobb csoportja a pornó jelenlétét a demokrácia fokmérőjeként azonosítja, és a Nyugathoz való felzárkózás biztató jeleként értelmezi (felzárkózás illúziója). A magyar pornószcéna szorosan összefonódik a mainstream sajtóval, különösen a bulvár és kereskedelmi médiumokkal, ami gazdaságilag kölcsönösen hasznos együttműködésnek bizonyult, így a pornó mainstreamesedése gond nélkül megtörténhetett.

Az 1990-es évek végétől gyors ütemben kerül lejtmenetbe a hazai pornóipar, aminek főbb okai a következők. Már az 1990-es évek első felében erősödni kezd az állami indirekt szabályozás mértéke, fokozott adóterheknek teszik ki az erotikus és szexuális tartalmakat. A régió más országai is bekapcsolódnak a nemzetközi szexipari vérkeringésbe, és elkezdődik a lefele tartó árverseny, miközben idehaza az extraadó miatt emelkednek a költségek. Ebben a versenyben Magyarország pozíciói fokozatosan gyengülnek. Ezt követően nyílik új fejezetként a szexkameraipar, amely a pornóiparhoz hasonlóan részben ugyanúgy a nagyszámú és olcsó női kínálatra épít (lásd e lapszámban: Barna és Katona 2020).

Hivatkozott irodalom

- Acsády Judit (2002): „Kelltek nekünk feminizmus?»: „Nyugati” gondolatok hazai fogadtatása. In *A zárva várt nyugat: Kulturális globalizáció Magyarországon*. Kovács János Máttyás (szerk.) Budapest: Sík Kiadó.
- Acsády Judit (2016): „Megtettük-e azt, amit az eszményeink szerint meg kellett volna, hogy tegyünk?” Az államszocializmus demokratikus ellenzékének elmaradt nőemancipáció-reflexióiról. *Socio.hu* (2): 173–197. DOI: 10.18030/socio.hu.2016.2.173
- Ádám Antal (1987): Az 1986. évi magyar sajtótörvényről. *Jogtudományi Közlöny* 42(1): 1–7.
- Adamik Mária (2000): *Az államszocializmus és a „nőkérdés”*. „A legnagyobb ígéret – a legnagyobb megaláztatás”. PhD értekezés tézisei. (kézirat)
- Adamik Mária (2012): A gondoskodás ökonómiaja az államszocializmusban. In Adamik Mária (szerk.) *Bevezetés a szociálpolitika nem szerinti értelmezésébe*. Budapest: ELTE Társadalomtudományi Kar. 150–177.
- Althusser, Louis (1971 [1968]): Ideology and Ideological State Apparatuses. In *Lenin and Philosophy and other Essays*. New York: Monthly Review Press. 127–189.
- Anderson, Karrin Vasby (2011): „Rhymes with Blunt”: Pornification and U.S. Political Culture. *Rhetoric & Public Affairs* 14(2): 327–368. DOI: <https://doi.org/10.1353/rap.2010.0228>
- Arnberg, Klara és Carl Marklund (2016): Illegally Blonde: ‘Swedish Sin’ and Pornography in American and Swedish Imaginations, 1950–1971. In *Swedish Cinema and the Sexual Revolution: Critical Essays*. Mariah Larsson, Elisabet Björklund (szerk.) Jefferson: McFarland. 185–200.
- Arrighi, Giovanni (1990): The Developmentalist Illusion. In *Semiperipheral States in the World-Economy*. William G. Martin (szerk.). Westport: Greenwood Press. 11–42.
- Baer, Susanne (1996): Pornography and Sexual Harassment in the EU. In *Sexual Politics and the European Union. The New Feminist Challenges*. Elman, R. Amy (szerk.) Providence – Oxford: Berghahn Books. 51–66.
- Bakker, Piet és Saara Taalas (2007): The Irresistible Rise of Porn: The Untold Story of a Global Industry. *Observatorio* 1(1): 99–118.
- Barna Emília (2017): „The perfect guide in a crowded musical landscape”: Online music platforms and curatorship. *First Monday* 22(4). DOI: <http://dx.doi.org/10.5210/fm.v22i4.6914>
- Barna Emília és Katona Noémi (2020): A magyarországi szexkamera-iparág. Digitális technológia, platformkapitalizmus és a szexipar normalizálása. *Replika* (117–118): 93–125. DOI: <https://doi.org/10.32564/117-118.4>
- Barna György (1995): Magyar pornó. *Filmvilág* (10). Interneten: http://filmvilag.hu/xista_frame.php?cikk_id=971&fbclid=IwAR0YYPGYKy6_PC05ocUQ9X_BZoB1Fi
- Bollobás Enikő (2006): A társadalmi nem az amerikai kultúra és irodalom oktatásában. In *A társadalmi nemek oktatása Magyarországon*. Pető Andrea (szerk.) Budapest: Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium. 22–28.
- Böröcz József (1990): Hungary as a destination. *Annals of Tourism Research* 17(1): 19–35.
- Böröcz József (2018[2009]): *Az EU és a világ: Kritikai elemzés*. Budapest: Kalligram.
- Böröcz József (2006): Goodness is Elsewhere: The Rule of European Difference. *Comparative Studies in Society and History* 48(1): 110–138. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0010417506000053>
- Brenner, Robert (2006): *The Economics of Global Turbulence: The Advanced Capitalist Economies from Long Boom to Long Downturn, 1945–2005*. London: Verso.
- Bronstein, Carolyn (2011): *Battling Pornography: The American Feminist Anti-Pornography Movement, 1976–1986*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Császtvay Tünde (2010): Sietős lesifotók. *Budapesti Negyed* 18(3): 15–50.
- D’Emilio, John és Estelle B. Freedman (2012): *Intimate Matters. A History of Sexuality in America*. Harmadik kiadás. Ebook. University of Chicago Press.
- Dés Fanni (2018): „470-et adott és csak egy kicsit fojtogatott” – szegénységben élő nők a periféria és a centrum között. Prostitúcióban élő magyar nők Zürichben. *Fordulat* (24): 187–215.
- Drakulić, Slavenka (1993a): Women and the New Democracy in the Former Yugoslavia. In *Gender Politics and Post-Communism. Reflections from Eastern Europe and the former Soviet Union*. Nanette Funk és Magda Mueller (szerk.) New York – London: Routledge. 123–130.
- Drakulić, Slavenka (1993b): *How We Survived Communism and Even Laughed*. New York: Harper Perennial.
- Éber Márk, Gagyi Ágnes, Geröcs Tamás és Jelinek Csaba (2019): 2008–2018: Válság és hegemonia Magyarországon. *Fordulat* (26): 28–75.
- Éber Márk, Gagyi Ágnes, Geröcs Tamás, Jelinek Csaba és Pinkasz András (2014): 1989. Szempontok a rendszerváltás globális politikai gazdaságtanához. *Fordulat* (21): 10–63.

- Elias, Norbert ([1937–1938] 1987): *A civilizáció folyamata. Szociogenetikai és pszichogenetikai vizsgálódások*. Budapest: Gondolat.
- Escoffier, Jeffrey (2014): Pornography, Perversity and the Sexual Revolution. In *Sexual Revolutions*. Hekma, Gert és Alain Giami (szerk.) New York: Palgrave Macmillan. 203–218.
- Fan, Ying (2006): Branding the nation: What is being branded? *Journal of Vacation Marketing* 12(1): 5–14. DOI: <https://doi.org/10.1177/1356766706056633>
- Fábián Katalin (2002): Cacophony of Voices. Interpretations of Feminism and its Consequences for Political Action among Hungarian Women's Groups. *European Journal of Women's Studies* 9(3): 269–290.
- Finkey Ferenc (1929): Új törvény a pornográfia büntetéséről. *Budapesti Szemle* 620: 4–27.
- Fodor Éva (1997): Gender in Transition: Unemployment in Hungary, Poland and Slovakia. *East European Politics and Societies* 11(3): 470–500. DOI: <https://doi.org/10.1177/0888325497011003003>
- Fodor Éva (2001): A szegénység elnőiesedése hat volt államszocialista országban. *Szociológiai Szemle* 11(4): 96–113. Interneten: <http://www.szociologia.hu/dynamic/0104fodor.htm> (letöltve: 2020. április 21.)
- Gagy Ágnes (2014): Az antipopulizmus mint a rendszerváltás szimbolikus eleme. *Fordulat* (21): 299–314.
- Gal, Susan és Gail Kligman (2000): *The politics of gender after socialism: a comparative-historical essay*. New Jersey: Princeton University Press.
- Ghodsee, Kristen R. (2018): *Why Women Have Better Sex Under Socialism?* New York: Bold Type Books.
- Gudjonsson, Hlynur (2005): Nation branding. *Place Branding* 1: 283–298. DOI: <https://doi.org/10.1057/palgrave.pb.5990029>
- Hammer Ferenc (2001): Benzinszagú Szindbád. A kamionos mint népi hős az államszocializmusban. *Café Babel* (39–40): 141–160.
- Hauser, Ewa, Barbara Heyns és Jane Mansbridge (1993): Feminism in the Interstices of Politics and Culture: Poland in Transition. In *Gender Politics and Post-Communism. Reflections from Eastern Europe and the former Soviet Union*. Nanette Funk és Magda Mueller (szerk.) New York – London: Routledge. 257–273.
- Havelková, Hana (1993): A Few Prefeminist Thoughts. In *Gender Politics and Post-Communism. Reflections from Eastern Europe and the former Soviet Union*. Nanette Funk és Magda Mueller (szerk.) New York – London: Routledge. 62–73.
- Heitlinger, Alena (1993): The Impact of the Transition from Communism on the Status of Women in the Czech and Slovak Republics. In *Gender Politics and Post-Communism. Reflections from Eastern Europe and the former Soviet Union*. Nanette Funk és Magda Mueller (szerk.) New York – London: Routledge. 95–104.
- Jeffreys, Sheila (2005): *Beauty and Misogyny: Harmful Cultural Practices in the West*. London: Routledge.
- Jeffreys, Sheila (2009): *The Industrial Vagina. The political economy of the global sex trade*. London és New York: Routledge.
- Johnson, Paul (2014): Pornography and the European Convention on Human Rights. *Porn Studies* 1(3): 315–336. DOI: 10.1080/23268743.2014.927706
- Kovács Mónika és Váradi Mónika (2000): Women's Life Trajectories and Class Formation in Hungary. In *Reproducing Gender. Politics, Publics, and Everyday Life After Socialism*. Gal, Susan és Gail Kligman (szerk.) Princeton: Princeton University Press. 176–199.
- Lányi András (1990): „Főnök, akarja az ondót?” Pornó a standokon. *BUKSZ* (2): 232–240.
- Lasén, Amparo és Antonio Garcia (2015): '... but I haven't got a body to show': Self-pornification and male mixed feelings in digitally mediated seduction practices. *Sexualities* 18(5–6): 714–730.
- MacKinnon, Catharine A. és Andrea Dworkin (szerk.) (1997): *In Harm's Way: The Pornography and Civil Rights Hearings*. Cambridge: Harvard University Press.
- MacRea, Heather (2003): Morality, Censorship, and Discrimination: Reframing the Pornography Debate in Germany and Europe. *Social Politics* 10(3): 314–345. DOI: <https://doi.org/10.1093/sp/jxg018>
- Magó-Maghiar, Ana (2010): Representations of Sexuality in Hungarian Popular Culture of the 1980s. *Medij. Istraž* 16(1): 73–95. Interneten: <https://hrcak.srce.hr/file/88475> (letöltve: 2020. április 8.)
- Maltsik Balázs (2019): A „zárt anyagok” gyűjteménye. *Ogyk150* (blog). Országgyűlési Könyvtár. 2019. február 14. Letöltés helye: <https://www.ogyk.hu/hu/blog/posts/a-zart-anyagok-gyujtemeny>
- Melegh Attila (2006): *On the East-west Slope: Globalization, Nationalism, Racism and Discourses on Eastern Europe*. Budapest: Central European University Press.
- Morris, Jeremy Wade (2015): *Selling Digital Music, Formatting Culture*. Oakland: University of California Press.
- Mulholland, Monique (2013): *Young People and Pornography: Negotiating Pornification*. New York: Palgrave Macmillan.
- Nagy Zita (2009): *A Playboy jelenség kulturális és társadalomtörténeti összefüggései*. PhD-értekezés. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológiai és Társadalompolitikai Intézet. Interneten: http://phd.lib.uni-corvinus.hu/518/1/nagy_zita.pdf (letöltve 2020. április 27.)

- Nagy Zsolt (1990): Az érzékek birodalma. Megjegyzések a hazai szexiparról. *JelKép* 11(2): 65–69.
- Paasonen, Susanna, Kaarina Nikunen és Laura Saarenmaa (2007): Pornification and the education of desire. In *Pornification: Sex and sexuality in Media Culture*. Oxford: Berg. 1–20.
- Paul, Pamela (2005): *Pornified: How Pornography Is Transforming Our Lives, Our Relationships, And Our Families*. New York: Henry Holt and Company LLC.
- Person, Christian (2015): Pornography. In *On the Road to Permissiveness?: Change and Convergence of Moral Regulation in Europe*. Christoph Knill, Christian Adam és Steffen Hurka (szerk.) Oxford University Press. 103–129.
- Person, Christian, Steffen Hurka, és Christoph Knill (2016): Opposite Trends in the Regulation of Pornography? Policy Differentiation and Policy Convergence Across 26 Countries Between 1960 and 2010. *The Journal of Sex Research* 53(7): 860–872. DOI: <https://doi.org/10.1080/00224499.2015.1100701>
- Petrova, Dimitrina (1993): The Winding Road to Emancipation in Bulgaria. In *Gender Politics and Post-Communism. Reflections from Eastern Europe and the former Soviet Union*. Nanette Funk és Magda Mueller (szerk.) New York – London: Routledge. 22–29.
- Rea, Michael C. (2001): What Is Pornography? *Noúis* 35(1):118–145.
- Ryberg, Ingrid (2012): *Imaging Safe Space. The Politics of Queer, Feminist and Lesbian Pornography*. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis.
- Sarikakis, Katharine és Zeenia Shaukat (2008): The Global Structures and Cultures of Pornography: The Global Brothel. In *Feminist Interventions in International Communication. Minding the Gap*. Katharine Sarikakis és Leslie Regan Shade (szerk.). Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, Inc. 106–126.
- Shaw, Jo, Jo Hunt és Chloë Wallace (2007): *Economic and Social Law of the European Union*. New York: Palgrave Macmillan.
- Simmel, Georg (1973[1911]): A divat. In *Válogatott társadalomelméleti tanulmányok*. Budapest: Gondolat. 473–507.
- Simon István (2005): *Kettős mérce: az erotika befektetési előnyei a szocializmusban*. Archiv.net – XX. századi történeti források. Interneten: https://www.reformacio.mnl.gov.hu/kuriozumok/kettos_merce_az_erotika_befektetesi_elonyei_a_szocializmusban.html
- Slade, Joseph W. (1997): Pornography in the Late Nineties. *Wide Angle* 19(3): 1–12.
- Smith, Clarissa (2010): Pornographication: A discourse for all seasons. *International Journal of Media and Cultural Politics* 6(1): 103–108. DOI: <http://dx.doi.org/10.1386/macp.6.1.103/3>
- Smith, Clarissa (2014): Anti/pro/critical porn studies. *Porn Studies* 1(1-2): 7–23. DOI: <https://doi.org/10.1080/23268743.2014.887364>
- Sokolová, Vera (2014): State approaches to homosexuality and non-heterosexual lives in Czechoslovakia during state socialism. In *The Politics of Gender Culture under State Socialism*. Hana Havelková és Libora Oates-Indruchová (szerk.) London-New York: Routledge.
- Szalai Júlia (2000): From Informal Labor to Paid Occupations: Marketization from below in Hungarian Women's Work. In *Reproducing Gender. Politics, Publics, and Everyday Life After Socialism*. Gal, Susan és Gail Kligman (szerk.) Princeton, New Jersey: Princeton University Press. 200–224.
- Szoverfy Milter, Katalin és Joseph W. Slade (2005): Global Traffic in Pornography. The Hungarian Example. In *International Exposure. Perspectives on Modern European Pornography, 1800–2000*. Lisa Z. Sigel (szerk.). New Brunswick, New Jersey, és London: Rutgers University Press.
- Takács Róbert (2009): A sajtóirányítás szervezete a Kádár-korszakban. *Médiakutató* 2009 ősz. Interneten: https://mediakutato.hu/cikk/2009_03_osz/07_sajtoiranyitas_kadar
- Todorova, Maria (1993): The Bulgarian Case: Women's Issues or Feminist Issues? In *Gender Politics and Post-Communism. Reflections from Eastern Europe and the former Soviet Union*. Nanette Funk és Magda Mueller (szerk.) New York – London: Routledge. 30–38.
- Tóth Eszter Zsófia (2013): *Szerelem, házasság, Olaszország – és a párt*. A hét dokumentuma sorozat. Magyar Nemzeti Levéltár. Interneten: http://mnl.gov.hu/a_het_dokumentuma/szerelem_hazassag_olaszország_es_a_párt.html
- Tóth Eszter Zsófia és Murai András (2014): *Szex és szocializmus*. Budapest: Libri.
- Valkó Emőke és Rosner Imre (1987): A videózás jellemzői Magyarországon. *JelKép* 8(4): 54–64.
- Veszely Zsófia (2020): *Szépséggel a versenyért. Az 1985-ös Magyarország Szépe szépségverseny és a női test kulturális reprezentációja mint a kapitalista világgazdaságba való integrálódás eszköze*. BA szakdolgozat. Budapest: ELTE Társadalomtudományi Kar.
- Vörös Boldizsár (2015): „Néhányan kifogásolták fürdőruhám fazonját”. Vélemények a meztelenség felhasználásáról a magyarországi reklámokban az 1970-1980-as évek fordulóján. In *A test a társadalomban*. Gyimesi Emese, Lénárt András és Takács Erzsébet (szerk.) Budapest: Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület.
- Watson, Peggy (1993): Eastern Europe Silent Revolution: Gender. *Sociology* 27(3): 471–487.
- Žikić, Biljana (2010): Dissidents liked Pretty Girls: Nudity, Pornography and Quality Press in Socialism. *Medijska istraživanja*, 16 (1):53–71.

Idézett törvények, rendeletek, határozatok, jogszabályok, állásfoglalások

1912. L. törvénycikk a fajtalan közlemények forgalmának elnyomása végett Párizsban létrejött nemzetközi megállapodás becikkelyezése tárgyában
1929. évi VII. törvénycikk a szeméremsertő közlemények forgalmának és a velük való üzérkedésnek elnyomása végett Genfben létrejött nemzetközi egyezmény becikkelyezése
1986. évi II. törvény a sajtóról
1988. évi VI. törvény a gazdasági társaságokról
1993. évi XXIII. törvény a Nemzeti Kulturális Alapról
1997. évi LXXIII. Törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról
- 23/1990. (III.12.) OGY határozat a pornográfia és szennyirodalom nyilvános terjesztésének tiltására irányuló népi kezdeményezésről
- 28/1972. (X. 3.) PM rendelet a külföldi részvétellel működő gazdasági társulásokról
- 6/1990. (IV.5.) KeM rendelet az üzletek működéséről
- Belkereskedelmi Minisztérium (1972): A manekenek és fotómodellek közvetítése és az árureklámozás egyes kérdései. *Kereskedelmi Értesítő* 65(3): 40.
- Igazgatási Főosztály (1969): Sztárfotók belföldi terjesztése. *Közlemények. Kereskedelmi Értesítő.* 62(7): 59–60.

Idézett sajtócikkek

- 168 óra, „Diktatúra és pornó” 1990. április 3. 26–27.
- 168 Óra, „Hungaro porno” 1994. július 12. 33–35
- 168 Óra, „Nehéz testi munka...” 1997. március 11. 26–27.
- 168 óra, „Vörös úr szexuáldemokráciája” 1990. május 29. 26–27.
24. óra, „Mozgalom az erotikáért”, 1991. október 24. 16.
- Arab Times*, 1990. május 26. (Cím nélkül)
- Beszélő*, „Playboy-téboly” 1990. 2. folyam 46. Szám
- Dunánúli Napló*, „Emőke nagyon csinos lány” 1985. február 10. 4.
- Hajdú-Bihari Napló*, „Kell-e a kupi? Új iparág születik: a pornó” 1990. június 9. 5.
- Heti Budapest*, „Diszkrétebben kellene mutogatni” 1990. május 25. 18–19.
- A Hét*, „Lányok jó családból. Olasz pornó hídfőállása Budapesten” 1994. június 10. 27.
- Kritika*, „Marok mama és öt leánya. Hazai erotikus és pornókiadványok” 1990. július. 12–15.
- Kurír*, „Szexlapok pedig legyenek (terjeszthetők)” 1991. február 4. 16.
- Kurír*, „Pornósokk” 1996. április 29. 3.
- Kurír*, „Megfizettek a felvilágosításért” 1996. június 7. 2.
- Liberation*, „Le ciné porno fait son marché à Budapest. Hongroises «canons» et loi permissive. Les maîtres du X se précipitent” 1995. augusztus 25.
- Magyar Hírlap*, „Szexvállalkozások Magyarországon II. Felértékel erkölcsi fertő?” 1990. február 17. 6.
- Magyar Ifjúság*, „Gráciaképző” 1985. március 8. 33–35.
- Magyar Ifjúság*, „A Graforek-per” 1986. május 30. 47–49.
- Magyar Nemzet*, „Hány pornókazettát szabad behozni?” 1988. október 28. 3.
- Magyar Sajtó*, „Jön a Kvízújság, a Pesti Zsaru, a Vizes Lepedő...” 1990. június 4. 3–6.
- Magyarország*, „Zöld út a pornónak” 1988. december 16. 32.
- Népszabadság*, „Házilagos kivitel” 1994. március 28. 11.
- Népszabadság*, „Budapest Európa pornófővárosa?” 1995. augusztus 26. 13.
- Reform*, „História a ruha alatt” 1989. december 1. 44.
- Reform*, „Pornóbolt Pesten?” 1988. december 2. 24.
- Új Magyarország*, „Aranystallerok” 1997. április 14. 11.

Idézett önéletrajzi és egyéb könyvek

Cicciolina (2002): *Cicciolina: tabuk nélkül*. Lejegyezte: Scherer Zsuzsa. Budapest: Budapest-Print Kft.

Gold, Maya (2005): *Az erotika üdvöskéje*. Budapest: Ringier.

Havas Henrik (2004a): *Pornó 1. Prűdek legyünk, vagy...?* Pécs: Alexandra.

Havas Henrik (2004b): *Pornó 2. Prűdek legyünk, vagy...?* Pécs: Alexandra.

Kovács „Kovi” István (2011): *Bűnös élvezet. Egy szexiparos titkai*. Budapest: XXI. Század Kiadó.

A kutatás során készített és az elemzésben felhasznált kvalitatív interjúk és háttérbeszélgetések

1. egykori pornófilm producer, rendező (I1.)
2. egykori erotikus- és szexfotós, ügynök, rendező (I2.)
3. egykori újságíró (I3.)
4. egykori lapkiadó (I4.)
5. ma is aktív szexlapkiadó, főszerkesztő (I5.)
6. egykori férfimagazin főszerkesztő (I6.)
7. egykori filmipari dolgozó (I7.)
8. ma is aktív (nem erotikus vagy pornó) fotós (I8.)
9. rendszerváltást követő első ciklusban parlamenti képviselő (I9.)

Csányi Gergelyt a kutatás és írás alatt támogató EFOP-3.6.3-VEKOP-16-2017-00007 azonosítószámú, „Tehetségből fiatal kutató. A kutatói életpályát támogató tevékenységek a felsőoktatásban” megnevezésű projekt a Széchenyi 2020 program keretében, európai uniós (Európai Szociális Alap) társfinanszírozással valósul meg.

Gregor Anikó a kutatás alatt a berlini Freie Universität vendégkutatója, az Academy in Exile program ösztöndíjasa volt.

Csányi Gergely

Szociológus, Helyzet Műhely (Budapest); doktorandusz, PTE Demográfia és Szociológia Doktori Iskola, illetve PTE Pszichológia Doktori Iskola (Pécs)

Dés Fanni

Szociológus, Helyzet Műhely (Budapest); doktorandusz, BCE Szociológia Doktori Iskola (Budapest)

Gregor Anikó

Szociológus, egyetemi adjunktus, ELTE Társadalomtudományi Kar (Budapest)

